

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

До захисту допустити:
Зав. кафедри

_____
(підпис)   (ПБ завідувача кафедри)
« ___ » _____ 20__ р.

**«МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної
програми 081 Право / 281 Публічне
управління та адміністрування
Виборнової Наталі Михайлівни
Науковий керівник:
Бражко Олена Вадимівна
доктор наук з державного
управління, професор, професор
кафедри права та публічного
адміністрування
Рецензент: Левицький С.І., завідувач
кафедри економічної кібернетики та
інженерії програмного забезпечення
Запорізького інституту економіки та
інформаційних технологій,

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СРАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	7
1.1. Особливості розвитку інформаційного простору в контексті демократичних змін в Україні.....	7
1.2. Правова основа забезпечення функціонування інформаційних правовідносин.....	15
1.3. Методологія дослідження впливу громадянського суспільства на формування та розвиток національного інформаційного простору.....	19
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ФОРМАТ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	24
2.2. Громадянське суспільство в процесі розбудови інформаційного простору.....	24
2.3. Взаємодія держави і громадянського суспільства у розбудові інформаційного простору країни.....	31
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	44
3.1 Аналіз місця та ролі громадянського суспільства у системі забезпечення національної безпеки держави.....	44
3.2. Неурядові організації у протидії інформаційним загрозам.....	55
3.3. Напрямки вдосконалення взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства у забезпеченні безпеки в інформаційному просторі.....	70
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі демократичні країни світу формують нову інформаційну політику зважаючи на розвиток технологічних можливостей. На сьогодні ми спостерігаємо за принципово новими тенденціями у розвитку інформаційного простору, де розвивається подвійна система громадського та комерційного мовлення, що призводить до різнобарвного у культурному розумінні контенту та послуг.

Наша країна у контексті європейської інтеграції має певні зобов'язання щодо розвитку напрямів інформаційного суспільства та власної інформаційної політики. Не зважаючи на те, що основні цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства були визначені ще у 2007 році з прийняттям Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», серйозним поштовхом до втілення цієї мети стала соціально-політична криза 2013 – травня 2014 року.

Актуальність та значимість дослідження обумовленні також стрімким розвитком інформаційних технологій, а також необхідністю розширення участі інститутів громадянського суспільства у становленні та розвитку інформаційного простору країни. Це вкрай важливо для подальшого демократичного розвитку країни. Зважаючи на сучасні реалії великого значення набуває вдосконалення вже існуючих та створення абсолютно нових механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства в контексті розвитку інформаційного простору та формування в країні повноцінного інформаційного суспільства з усіма притаманними йому ознаками. Це забезпечить громадськість не лише якісною, перевіреною та неупередженою інформацією, що істотно зменшить намагання політиків маніпулювати громадською думкою, а й стане надійною платформою для забезпечення національної інформаційної безпеки.

Враховуючи події, що відбуваються на сході країни, ця тема є особливо актуальною. Отже, дослідження у цьому напрямку мають велике значення.

Особливо важливим є формування теоретико-методологічних засад дослідження ролі та місця громадянського суспільства у становленні та розвитку інформаційного простору. Для цього ми маємо враховувати досвід інших країн.

Проблеми впливу громадянського суспільства на розвиток інформаційного простору, а також взаємодія держави та громадського сектору в цьому напрямку стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних науковців, таких, як, Р. Марутян, О.Корнієвський, О.Лазоренко, М.Ожеван, А.Гальчинський, Ю.Горбань, Д.Дубов, В.Конах, Г.Сенек, Л. Мей, А. Гінт та багато інших.

Водночас, потребують більш детального дослідження питання, які безпосередньо стосуються теоретико-концептуальної основи обґрунтування ефективності застосування механізмів впливу громадянського суспільства в процесі становлення та розвитку інформаційного простору.

Для більш глибокого розуміння проблеми необхідно дослідити витоки та умови початку цього процесу. Саме тому варто звернути увагу на особливості розвитку громадянського суспільства в нашій країні. Враховуючи те, що стрімкий зріст участі громадськості у всіх сферах життя держави відбувся в останні роки, слід приділити особливу увагу причинам цього зросту. Звідси і велика увага в кваліфікаційній роботі ролі громадянського суспільства у забезпеченні національної інформаційної безпеки країни.

Метою кваліфікаційної роботи є проведення комплексного аналізу механізмів впливу громадянського суспільства на формування українського інформаційного простору, а також виявлення ефективних шляхів взаємодії держави та громадянського суспільства в цьому напрямку.

Досягнення поставленої мети обумовило виконання наступних завдань:

– сформулювати теоретико-концептуальні засади дослідження механізмів впливу громадянського суспільства на формування та розвиток інформаційного суспільства;

– проаналізувати дослідження вітчизняних та закордонних науковців в інформаційній сфері;

– визначити основні принципи та напрямки державно-громадської взаємодії в контексті формування інформаційного простору з дотриманням

– визначити ефективні шляхи удосконалення співпраці державних органів та громадськості в контексті формування та розвитку інформаційного простору країни.

Об’єкт дослідження: формування українського інформаційного простору.

Предмет дослідження: механізми впливу громадянського суспільства на формування та розвиток українського національного простору.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є світоглядно-філософські, загальнонаукові методи та підходи, фундаментальний інструментарій політичних наук, а також система методологічних принципів: конкретизації, об’єктивності, системності, історизму, послідовності. Системний метод застосовувався у дослідженні інформаційної безпеки як взаємодії державних і недержавних суб’єктів її забезпечення. Використання інституціонального методу дозволило визначити особливості процесу інституалізації українського громадянського суспільства

Структурно-функціональний метод застосовувався для виокремлення Емпіричну основу дослідження склали юридичні документи центральних органів державної влади України, публікації в друкованих та електронних засобах масової інформації, аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, інших державних та недержавних науково-дослідницьких установ та аналітичних центрів, статистичні дані.

Наукова новизна отриманих результатів. В ході дослідження виявлено основні засоби впливу громадянського суспільства та їх роль на становлення та розвиток національного інформаційного простору країни.

Практичне значення отриманих результатів. В ході дослідження запропоновано напрямки вдосконалення взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства у процесі формування українського інформаційного простору та забезпечення інформаційної безпеки країни.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СРЯНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

1.1. Особливості розвитку інформаційного простору в контексті демократичних змін в Україні.

Поняття «інформаційний простір» та «інформаційне суспільство» з'являються в наукових колах ще у другій половині ХХ століття. Наразі ці поняття використовуються в наукових дослідженнях політичних та соціально-економічних напрямках. Проте незважаючи на широке застосування цих термінів, науковці не дійшли єдиного визначення цих понять, як і не має єдиної концепції розуміння їх державно-правової та громадської сутності. Саме тому, насамперед важливо сформувати цілісну картину розвитку інформаційного простору як з правової точки зору, і з точки зору впливу на нього громадянського суспільства.

Більшість дослідників виникнення інформаційного простору та інформаційного суспільства пов'язують із революційними процесами, що відбулися у сфері інформаційно-комунікативних технологій у другій половині минулого століття. Саме в цей період спостерігається наймасштабніший розвиток технологій за всю історію інформаційного розвитку. Ці процеси були обумовлені багатьма факторами, включаючи і «холодну війну» між США та Радянським Союзом. В той період держави прагнули мати не лише найсучасніше озброєння, але й можливість інформаційного впливу на власній території та міжнародній арені. Саме тому сторони протистояння витрачали багато ресурсів та залучали найкращих фахівців та вчених на розробку та розвиток інформаційно-комунікативних технологій. Та якщо країни альянсу використовували ці технології із врахуванням особливостей розвитку громадянського суспільства, то СРСР

навпаки використовували їх для того, щоб якомога на довше відкласти подібні процеси в країні. Саме тому сучасний інформаційний розвиток України наразі перебуває у стані розвитку відповідно до демократичних принципів світової практики. Не варто також забувати й про інші причини стрибка розвитку інформаційного простору. Серед них можна виділити такі, як переосмислення шляхів розвитку суспільних відносин, кризу капіталізму, послаблення тоталітарних режимів та процес глобалізації. Всі ці фактори обумовили необхідність розвитку комунікаційної інфраструктури, що в свою чергу призвело до становлення інформаційного простору та формуванню інформаційного суспільства.

Отже, серед умов формування та розвитку інформаційного простору можна виділити наступні:

- прискорений темп розвитку інформаційно-комунікативних технологій у період «холодної війни»;
- поглиблення процесу глобалізації;
- криза тоталітарних режимів;
- формування громадянського суспільства;
- зміна соціально-економічних відносин на міжнародній арені.

Підбиваючи підсумок вищезазначеному, варто відмітити, що окремі науковці вважають інформаційний простір якісно новим явищем у суспільних відносинах, який формується одночасно с формуванням та розвитком громадянського суспільства. В. Даніл'ян у своїх роботах узагальнює підходи вчених на визначення сутності розвитку інформаційного простору з точки зору соціально-філософського аналізу, а саме:

- в результаті нової соціальної революції, що породжена стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій формується суспільство нового типу;
- головною метою нового суспільства стає добробут кожної людини, умовою якого є знання, які здобуваються у безкоштовному доступі до

інформації. Інформація стає найпотужнішим соціальним та економічним ресурсом.

- обмін інформацією у глобалізаційних процесах стає матерією, яка не залежить ні від часу, ні від простору, цей процес позбувається політичних меж та відкриває нові можливості самоідентифікації кожному співтовариству [1, с.17-18].

Інформаційні технологічні зміни змінюють не лише форму здійснення демократичних процедур. Таке важливе місце інформації в сучасному суспільстві обумовлює відношення до неї, як до продукту споживання, тобто на перший план виступають якість, доступність, достовірність та актуальність. продукту ознаки інформаційного простору мають на меті побудову нових соціально-економічних та політичних систем суспільства. І саме в цьому вплив громадянського суспільства на формування відкритого, доступного та якісного інформаційного простору має найбільше значення.

Ще однією з важливіших складових простору до визначення поняття інформаційного простору слід визнати високу динамічність його розвитку та глибинний характер змін у всіх галузях життя людини. М. Вершиніна вважає, що основним діючим фактором сучасного етапу розвитку суспільства є феномен, який деякі вчені визначають як «інформаційна революція». На думку вченої, інформаційна революція є результатом відразу двох процесів, що паралельно розвиваються протягом усієї історії людства, а саме – процес постійного зростання ролі збільшення обсягів інформації необхідної для забезпечення життєдіяльності людського суспільства та процес розвитку й вдосконалення технологій накопичення та поширення інформації [1, с.21].

Маємо зауважити, що найбільш маніпулятивним відносно сприйняття інформації людьми є застосування інформації саме в політичній сфері. На нашу думку, саме ця проблема заслуговує найбільшій увазі та вивчення. Розвинуте громадянське суспільство має застосовувати всі можливі механізми задля запобігання подібних явищ. Нажаль, в нашій країні ще не достатньо високий рівень культури споживання інформації людьми. Саме

тому ми можемо спостерігати величезний вплив пропагандистських каналів, що належать тій чи іншій політичній партії, який позначається на результатах виборів до всіх ланок влади. Фальсифікація виборів за допомогою механічного втручання у процес відійшла в минуле, проте проявилася по іншому – маніпулюванням громадянами.

Незважаючи на те, що поняття інформації, а також її зміст є основною категорією у системі формування та розвитку інформаційного простору, вчені так і не дійшли до спільного розуміння сутності інформації. Існує нормативно-правове визначення, що викладено у частині першій статті 1 Закону України «Про інформацію». Законодавець визначає інформацію. Як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Проте це визначення має неповний, або вузький характер, що не дозволяє розкрити усі виміри інформації, як суб'єкта правовідносин.

Характерною рисою сучасності є стрімкий розвиток інформаційного суспільства. Саме тут створюються умови для ефективного використання інформації у досягненні мети щодо демократизації та відкритості у суспільному житті. Становлення та розвиток інформаційного суспільства обумовлені культурними, політичними, соціально-економічними факторами. Особливу роль у цьому процесі відіграють як державне, так і громадське управління.

Основна роль громадянського суспільства у процесі становлення та розвитку інформаційного простору – це можливість впливати на якість та прозорість інформації. Свобода одержання та поширення інформації впливає на цілий ряд процесів, що відбуваються у суспільному житті.

На прикладі політичного життя країни можна прослідкувати основні механізми взаємовпливу, як з боку інформаційного простору, так і з боку громадськості. Цей вплив призвів до появи нової політичної культури, яка має більш ширшу реалізацію принципів свободи слова та демократії. Це відбувається через електронні ресурси та засоби масової інформації.

Подібні процеси сприяють більшій політичній активності громадян, вільного доступу до державних нормативно-правових актів та висловлюванню власної точки зору через електронні носії інформації.

Зважаючи на те, що наразі все більше людей мають можливість не лише отримувати, але й створювати інформацію, впливати на формування суспільної думки шляхом висловлювання власної позиції та переконань, проблема розвитку інформаційного простору та впливу на нього громадськості потребує ретельного вивчення.

Інформаційне суспільство в умовах трансформації політичних та економічних інститутів ставить свої вимоги перед органами державної, місцевої влади та громадськістю. В процесі демократизації змінюються засоби функціонування: від адміністративно-командного стилю, коли роль громадськості мінімізована, до демократичного, де навпаки, громадськість відіграє вагомую роль.

Таким чином, представницька демократія під впливом інформаційних технологій згодом може остаточно трансформуватися в модель з елементами прямої демократії, в якій активна участь громадян в управлінні через відкриті інформаційні канали є невід'ємною.

Інформаційний простір слід розглядати як один з елементів формування громадської думки та впливу на громадськість. Основними завданнями інформаційного простору можна визначити забезпечення гарантій самореалізації та вільного волевиявлення громадян. Характерним феноменом XXI століття є стрімкий розвиток інформаційного простору, що в свою чергу обумовлює розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, а також створення відповідних умов для ефективного застосування інформації у вирішенні питань щодо управління суспільством і демократизації суспільного життя.

Зазначимо, що, становлення інформаційного простору обумовлено багатьма факторами, серед яких можна виділити такі, як правові, культурні, соціально-економічні, політичні та інформаційно-технологічний потенціал

окремих країн. Особливо важливе місце в цьому переліку посідає державне та громадське управління.

Якщо розглядати роль інформаційного простору в політичній сфері, то тут ми маємо звернути увагу на свободі одержання та поширення інформації. Це має великий вплив на розвиток нової політичної культури, де спостерігається більш широка реалізація принципів свободи слова завдяки електронним засобам масової інформації, проте разом з тим актуалізує проблему політичної цензури та розвитку демократичних процесів. Завдяки цьому спостерігається зростання політичної активності.[2, с.77-83].

На думку І.В. Головки, стара форма демократії більше не підходить суспільству, де все більша кількість людей може отримувати все більше інформації з різних соціальних і політичних питань через доступ до інформаційних технологій і за допомогою цієї нової технології формувати свою думку з ряду питань. Саме тому проблема становлення інформаційного простору та визначення ролі громадянського суспільства в цьому процесі.[3, с.65-66]

Необхідно також розглянути наукові погляди сучасних вчених, що призвели до відродження самої категорії громадянського суспільства.

Досліджуючи сутність громадянського суспільства, необхідно звернути увагу на висловлювання К. Поппера. У його соціальній філософії розуміння громадянського суспільства сприймається з точки зору відкритого суспільства. Він пропонує наступне визначення відкритого суспільства, а саме «відкрите суспільство – це таке суспільство, в якому громадяни свідомо втягнуті в соціальну активність і відмовляються сидіти склавши руки, переклавши всю відповідальність за управлінням світу на частку людських і нелюдських авторитетів» [4, с.26].

Саморозвиток – це найголовніша відмінність відкритого суспільства від закритого. В цьому випадку доречно згадати Бергсона, зокрема те, як він розуміє відкрите суспільство. На його думку «відкрите суспільство – це суспільство, в культура якого виникає та отримує свій розвиток динамічна

мораль». В цій моралі втілюються цінності творчості, людської свободи, а також «первинна інтуїція життєвого пориву». Динамічна мораль за Бергсоном відрізняється від статичної тим, що остання характеризується стійкими стереотипами, системою звичок, доведених до механічного відтворення індивідуумами, що призводить до автоматизму навичок спілкування, жорстко заданих. Головною ціллю статичної моралі - є збереження громадянської дисципліни та ієрархічно орієнтованого керованого порядку.[5, с.7] Таким чином, громадянське суспільство можна розглядати як інструмент протидії тоталітарним режимам. На думку Ернста Геллнера, принципи громадянського суспільства необхідно ототожнювати з ідеєю «інституційного та ідеологічного плюралізму». Саме вони перешкоджають встановленню монополії на владу. За Геллером, «громадянське суспільство - це система різних недержавних інститутів, третій (між державою і ринком) сектор, який є досить потужним, для того, щоб виступити проти влади, запобігти останній домінувати над суспільством, не заперечуючи при цьому ролі держави в підтримці миру і виконання нею функцій арбітра основних протидіючих сил і інтересів у суспільстві». [5] Отже поняття «громадянське суспільство» на сучасному етапі слід розглядати, як особливості суспільно-політичного устрою держави, в якій на першому місці виступають права та інтереси людини, де прагнення людини до соціальної, політичної та інформаційної активності є нормальним явищем. При цьому в ідеальній моделі співіснування держави та громадянського суспільства ці прагнення не зустрічають з боку влади супротив. Людина, як громадянин країни, перебуває у центрі подій, що відбуваються в державі, проте вона ще має змогу впливати на ці події. Саме цей вплив і може забезпечити відкрите інформаційне суспільство та інформаційний простір, який ґрунтується на принципах достовірності, об'єктивності, демократичності та доступності.

Правова держава не має протистояти громадянському суспільству, а навпаки, повинна створювати умови для повноцінного його розвитку та

нормального функціонування. Саме така взаємодія може в подальшому стати гарантією вирішення виникаючих суперечностей правовим та демократичним шляхом, попередження соціальних вибухів та ненасильницького еволюційного розвитку державності.

Все більшої актуальності в Україні набуває становлення та розвиток інформаційного суспільства, яке є запорукою розвитку країни у європейський інформаційний простір, а також створення умов демократичного розвитку та поступової інтеграції України у європейську співдружність.

Зв'язок між розвитком громадянського суспільства, як одного із найважливіших проявів демократії, та побудовою інформаційного простору зафіксовано в «Плані дій» Всесвітнього Саміту з питань інформаційного суспільства. Інформаційний простір являє собою потужний елемент реалізації цінностей громадянського суспільства.

Проблеми розвитку інформаційного простору особливо актуальні для країн, що знаходяться у перехідному періоді свого розвитку. Незважаючи на те, що Україна вже тридцять років йде шляхом демократичного розвитку, перехідний період наразі не знаходиться навіть на етапі свого завершення. Цей процес постійно ускладнюється економічними та політичними чинниками.

Становлення інформаційного простору має відбуватися разом із становленням та розвитком громадянського суспільства. Тому що існування державності, нової моделі соціального управління, спрямованої на підвищення взаємодії громадян та держави, неможливе без постійного нарощування комунікації. Комунікації – це найпотужніший посередницький процес, без якого неможливе прийняття зважених, соціально значущих, політичних рішень, а найголовніше – формування громадянина, як особистості, що має відповідальність, прагне до свободи, самостійності, самодостатності, поважає права та свободи інших. Сучасну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як стан постійної напруги. Критичними є

недовіра людей до влади, розчарування та занепокоєння. З іншого боку спостерігається певний розвиток. Отже ці процеси знаходяться у постійному протистоянні та сумнівній рівновазі, що визиває ситуації соціальної напруги. Рівновазі все вищенаведене, можна з певністю зазначити, що умови формування інформаційного простору істотно відрізняються від умов, що притаманні розвиненим країнам. Отже, Україні важливо визначити саме свій шлях, який притаманний лише їй.

1.2. Правова основа забезпечення функціонування інформаційних правовідносин.

Наразі країни Європейського союзу формують свою інформаційну політику враховуючи розвиток нових технологічних можливостей та прогресу. Україні має власну історію розвитку та становлення інформаційного простору. Цей процес розпочався наприкінці ХХ століття разом із здобуттям нашою країною незалежності. На сьогодні можна зазначити, що вітчизняна інформаційна політика дозволила нам увійти у коло країн з демократичними поглядами та цінностями. Зокрема це стосується залучення все більшої кількості громадян до державної політики через застосування електронної демократії [6, с.221].

Одним із найважливіших інструментів демократії є свобода слова та волевиявлення. Саме тому в Україні сформовані правові засади побудови та забезпечення взаємовідносин в інформаційному просторі, які виконують регулюючу функцію у сфері розвитку громадянського суспільства [7, с.525].

Розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 15 травня 2013 року №386-р було прийнято «Стратегію розвитку інформаційного суспільства і України». Цим документом було «визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також завдання, спрямовані на їх досягнення, напрями, етапи та механізми

реалізації Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України»[8].

Відповідно до Стратегії її метою є «формування сприятливих умов для розбудови інформаційного суспільства, соціально-економічного, політичного і культурного розвитку держави з ринковою економікою, що керується європейськими політичними та економічними цінностями, підвищення якості життя громадян, створення широких можливостей для задоволення потреб і вільного розвитку особистості, підвищення конкурентоспроможності України, вдосконалення системи державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій». [8] Основні цілі становлення та розвитку інформаційного простору та суспільства було визначено в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», який став основою Стратегії. З урахуванням сучасних тенденцій розвитку нашої країни вказані цілі включають в себе забезпечення відкритості інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі як інститутів громадянського суспільства, так і громадян у процесах підготовки та приведення експертизи пактів актів законодавства, здійснення контролю за результативністю і ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [9].

Виходячи з вищезазначеного, можна зазначити, що основним завданням розвитку інформаційного простору і України є «забезпечення волевиявлення і самореалізація громадянина в інформаційному суспільстві, а також вільного доступу до інформації та знань, крім установлених законом обмежень» [8]. Головною проблемою завершення перехідного періоду розвитку української державності є утвердження демократичних інститутів та розвиток громадянського суспільства. Виходячи з цього, самокеровану демократію з впевненістю можна вважати інформаційною демократією, тобто демократією яка за головну ціль становить формування інформаційного суспільства.

Права кожного на доступ до інформації, що знаходяться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес та порядок здійснення цих прав визначені в Законі України «Про доступ до публічної інформації». В цьому документі визначено поняття «публічної інформації», а також зазначено, що «публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом» [10].

Цим законом головною метою визначається забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Відповідно до статті 4, принципами забезпечення доступу до публічної інформації є наступні:

- прозорість та відкритість діяльності суб'єктів владних повноважень;
- вільне отримання, поширення та будь-яке інше використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до чинного законодавства України, крім обмежень, встановлених законодавством;
- рівноправність, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак [10].

На сучасному етапі інформаційне законодавства України можна визначити як складна сукупність нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні сфери суспільного життя та містять норми різних галузей права. Нормативно-правові основи інформаційних взаємовідносин пройшли складний шлях формування та ґрунтуються на міжнародних правових принципах. Проте сучасна інформаційна державна політика потребує подальшого реформування та вдосконалення з врахуванням міжнародних стандартів та практик. Ця необхідність продиктована недосконалістю та декларативним змістом деяких нормативно-правових актів.

Ще однією проблемою у сфері інформаційних правовідносин сміливо можна назвати відсутність системної політики впровадження інформаційно-комунікативних технологій в процес державного управління [11, с.40].

Зважаючи на те, що нормативно-правові акти в цій галузі приймалися на різних етапах формування та становлення інформаційного простору України, досить часто виникають протиріччя. Для прикладу, визначення поняття «інформація» є різним у трьох законодавчих актах, а саме у Законі України «Про інформацію», Законі України «Про телекомунікацію» та в Законі України «Про захист економічної конкуренції». Ще однією колізією є й те, що нормативно-правові акти водночас дублюють одні й ті ж положення, проте визначають різні цілі та шляхи їх досягнення [12, с.137]. Саме тому більшість науковців та дослідників цієї проблематики схиляються до необхідності кодифікації інформаційного законодавства, тобто систематизації все існуючих законодавчих актів та приведення їх у відповідність до сучасних тенденцій розвитку державності в Україні. Це надає можливість насамперед чітко визначити об'єкт, предмет інформаційного права, суб'єктів інформаційних правовідносин тощо [13, с.103]. Проте це питання залишається досить дискусійним. Першим цю спробу у 1995 році було зроблено Національним агентством з питань інформатизації при Президентові України. Ця ініціатива була підтримана низкою фахівців, зокрема В.С Цимбалюком у 2003 році було підготовлено проєкт Кодексу України про інформацію, у 2001 році Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України розроблено проєкт Інформаційного кодексу України.

Необхідність кодифікувати інформаційне законодавство розглядається як одне з пріоритетних завдань у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки» та у «Стратегії розвитку інформаційного суспільства» від 2013 року. В документі визначені пріоритети, серед яких і те, що державна підтримка засобів масової інформації має здійснюватися у прозорий спосіб на конкурентних умовах. Є необхідність вилучити державного замовника на висвітлення діяльності органів державної влади відповідного фінансування. Для реалізації цього необхідно наступне:

- створити законодавче підґрунття для функціонування реально незалежних засобів масової інформації. Тим самим обмежити вплив олігархічних та політичних еліт на неурядові засоби масової інформації;

- сприяти розвитку медіаграмотності населення. Наразі цей предмет все викладається у деяких школах, о сприяє підростанню покоління з осмисленим споживанням інформації.

Також важливим є балансований розвиток інформаційних правовідносин у контексті громадянського суспільства. В цьому контексті актуальним є вирішення деяких завдань, а саме:

- реформування системи інформаційного законодавства, зокрема прийняття Інформаційного кодексу;

- переорієнтація урядової політики держави на сферу інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій;

- забезпечення ефективного розвитку та функціонування недержавних організацій, громадських рухів та платформ;

- децентралізація інформаційного простору держави;

- посилення заходів охорони та захисту інформаційних прав;

- законодавчий перегляд та оновлення переліку інформаційних правопорушень, встановлення належної відповідальності за їх порушення;

- створення законодавчих програм ефективного розвитку інформаційної складової суспільних відносин;

- забезпечення ініціативи органів місцевого самоврядування у регламентації інформаційних правовідносин та співпраці з інститутами громадянського суспільства на місцевому рівні.

1.3.Методологія дослідження впливу громадянського суспільства на формування та розвиток національного інформаційного простору

Розвиток громадянського суспільства та його вплив на формування інформаційного простору сучасної України є предметом гострого наукового

інтересу. Діяльність громадських організацій, спілок та окремих представників громадської думки, а також спрямованість цієї діяльності на захист та відстоювання цінностей демократії, свободи слова та інтересів суспільства, викликали зацікавленість вчених до процесу розбудови громадянського суспільства та перспектив його розвитку та вдосконалення.

Також спостерігається збільшення досліджень у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, становлення та розвиток національного інформаційного простору та утвердження моделі інформаційного суспільства. За останні роки сфера комунікації зазнала значних змін, що спричинило виникнення так званої віртуальної масової комунікації. В цих умовах кожен учасник мережі може спілкуватися будь з ким і мати вплив на будь-кого, або сам піддаватися цьому впливу [14, с.167].

Саме з цієї причини обґрунтування концепції інформаційного простору та дослідження інформаційних взаємовідносин стало предметом вітчизняних досліджень вже досить давно. Проте лише в останній час тенденції політично-правового розвитку надали розуміння статусу та значення інформаційних відносин держави для загального соціально-економічного розвитку. Крім того, події 2013-2014 років показали, що інституції громадянського суспільства можуть стати потужним суб'єктом політичних процесів в країні. Звідси випливає актуальність та необхідність дослідження особливостей взаємозв'язку громадянського суспільства та інформаційних правовідносин. [15].

Методологія дослідження кваліфікаційної роботи являє собою синтез семіотики, теорії комунікації та методів аналізу та порівняння. У дослідженні нами було також застосовано такий метод як моніторинг загальнодержавних та громадських засобів масової інформації, діяльність громадських організацій, спілок та окремих громадських діячів. Це дало змоги визначити основні засади формування інформаційного простору країни та місце громадянського суспільства в цих процесах. Метод моніторингу дозволив дослідити діяльність інтернет-видань та інших неурядових засобів масової

інформації. Маємо розуміти. Що цей метод має величезне значення для проведення будь-якого дослідження, адже він дозволяє розглянути проблему з різних боків і отримати кілька думок та позицій стосовно однієї й тієї ж події чи процесу.

Метод аналізу дозволяє нам виявити нагальні проблеми, що існують в країні стосовно залучення громадськості з боку держави у процеси забезпечення населення неупередженою, адекватною та достовірною інформацією. Тим самим ми підкреслили виняткову роль громадянського суспільства в процесі формування та розвитку інформаційного простору країни.

На основі систематизації та порівняння нам вдалося дослідити закордонний досвід та запропонувати деякі шляхи вдосконалення процесу участі громадянського суспільства в інформаційних процесах, включаючи інформаційну безпеку країни.

Проблеми впливу громадянського суспільства на розвиток інформаційного простору, а також взаємодія держави та громадського сектору в цьому напрямку стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних науковців, таких, як, Р. Марутян, О.Корнієвський, О.Лазоренко, М.Ожеван, А.Гальчинський, Ю.Горбань, Д.Дубов, В.Конах, Г.Сенек, Л. Мей, А. Гінт та багато інших.

На основі застосування вказаних методів дослідження нам вдалося, насамперед, виокремити точки дотику громадянського суспільства та інформаційних відносин. А саме:

1. Ключове значення громадянських або особистих прав людини. Невід'ємною умовою функціонування та розвитку інформаційного суспільства є забезпечення право на повагу особистого життя кожного громадянина, таємницю листування, свобода думки та слова. Маємо зауважити, що моніторинг і захист громадянських прав кожної особи є основним стимулом та напрямком діяльності неурядових організацій та спілок. Їхня діяльність спрямована на налагодження діалогу між

громадянами, неурядовими та урядовими організаціями.. Тобто, конструктивні моделі громадянського та інформаційного суспільств виникли внаслідок поступового руху політично-правової системи у напрямок забезпечення свободи інформації та захисту приватної сфери життя громадян.

2. Мережевий характер побудови та функціонування. Деякі закордонні дослідники інформаційного простору, серед яких можемо назвати М. Кастельса, у своїх працях наголошують на мережевому характері інформаційного суспільства та інформаційних взаємовідносин. [16, с.12] Соціальна комунікація – це ефективний процес донесення інформації до громадян щодо діяльності державної влади. Цей ефект в сучасних умовах підсилюють інформаційно-комунікаційні технології. Прикладом цього твердження є особливості функціонування сфери засобів масової інформації, тенденції їх взаємодії із органами публічної влади, суспільством, громадськими організаціями та спілками. Згідно діючого законодавства інформування та комунікація є первинними функціями ЗМІ, через виконання яких громадські організації мають змогу формувати суспільну думку. Індикатором демократичності та свободи держави є характер взаємовідносин між інформаційною сферою, державною владою та суспільством. За умови збалансованості цієї взаємодії можна говорити про наявність в країні розвиненого громадянського суспільства.

3. Засоби інформаційно-комунікативних технологій як основа для функціонування та розвитку. Інформаційно-комунікативну взаємодію недержавних організацій можна визначити як один з елементів інформаційного суспільства.

4. Особливий характер засобів масової інформації. Засоби масової інформації в тому вигляді, в якому вони існували до недавнього часу, вичерпали себе. Адже вони з часом стали інструментом в руках політиків та деяких представників влади для маніпуляції суспільної думки, а це в свою чергу привносить дисонанс у функціонування та розвиток громадянського

суспільства. Таким чином, вони майже повністю втратили довіру серед суспільства. На зміну їм поступово приходять інші інформативно-комунікативні засоби, такі як інтернет-мережі, які формують абсолютно нові актуальні сфери інформаційних відносин [17].

Таким чином, ми бачимо, як діяльність громадських організацій повністю трансформує усі елементи інформаційного простору. Перш за все варто зауважити, що під час моніторингу та контролю діяльності державних органів виникають нові суб'єкти інформаційних правовідносин, серед яких маємо виділити електронні засоби масової інформації, власників мережі блогів тощо.

На даний час особливої уваги заслуговує більш детальне дослідження інтернет-мережі. Адже в умовах сучасного розвитку суспільства вони мають величезне значення.

РОЗДІЛ 2.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ФОРМАТ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

2.1. Громадянське суспільство в процесі розбудови інформаційного простору.

Побудова та встановлення принципів взаємовідносин інформаційних структур та громадянського суспільства на сучасному етапі є справжнім викликом сьогодення.

Глибинні витoki проблеми побудови цих зв'язків полягають в тому, що без сформованого громадянського суспільства, в розумінні його міжнародної спільноти, неможливе формування повноцінного національного інформаційного простору, водночас формування самого громадянського суспільства зі збереженням усіх засад демократії безпосередньо залежить від існування інформаційного простору. Тобто їх розвиток, становлення та вдосконалення неможливе одне без одного.

Взаємодія між інформаційними структурами та громадськістю вкрай необхідна та є важливим інструментом у забезпеченні рівноваги між усіма сторонами суспільства, у розвитку нових ідей та прогресивних поглядів, а також є запорукою прозорості та відкритості роботи органів влади як на рівні держави, так і на місцевому рівні.

Подібна взаємодія сприяє розвитку демократії та прогресу соціуму, адже громадське та інформаційне суспільство доповнюють одне одного, а у разі порушення цих зв'язків зазнають втрат. [17, с.47]. Ця взаємодія полягає в тому, що будь-які інформаційні структури у своїй діяльності перед усім головною метою ставлять формування громадської думки, яка в свою чергу проявляє себе у соціальній активності.

Сучасні дослідники проблематики громадянського суспільства розглядають його, як соціальний простір для самоорганізаційних громад та

об'єднань, якому притаманний динамічний розвиток та потенціал якого дозволяє створити сильну структуру, що не залежить від держави. Роль самої держави в такому випадку суто службова, що забезпечує правові рамки для вирішення соціальних конфліктів, а також захисну забезпечуючи безпеку своїх громадян від внутрішніх та зовнішніх загроз. [18]

На даному етапі становлення інформаційного простору в Україні не можна говорити про те, що на сьогодні вітчизняні засоби масової інформації є в першу чергу інститутом громадянського суспільства. Останнім часом в Україні простежується тенденція до зростання посередництва між державною владою та засобами масової інформації, при цьому на другий план відходять інші функції ЗМІ. На думку П.Куфтирьова, «надмірна заполітизованість величезних мас громадян... є ознакою перехідних періодів (постреволюційних, часів кардинальних змін державного устрою). Подібна залученість громадян в політику відхиляється від соціальних норм» [18]. Саме такий процес ми наразі і спостерігаємо в Україні. Усі інформаційні структури у різній мірі пов'язані із політичною ситуацією в країні. Найбільш популярні телеканали мають пряме підпорядкування політикам та владним особам.

Засоби масової інформації мають постійний вплив на формування ідеологічних та політичних вподобань та пріоритетів. На жаль, у вітчизняних реаліях через недостатній рівень правової свідомості громадян, суспільство знаходиться під постійною загрозою деструктивного впливу з боку інформаційних структур.

Аналізуючи сучасний національний інформаційний простір, можна зробити висновок, що наразі функція посередництва засобів масової інформації між громадянами держави є послабленою і непріоритетною.

На думку А. Волкової, «механізми громадянського суспільства діють таким чином, що громадянське суспільство в силу саморегуляції і самоорганізації готове протистояти деструкції, усувати соціальну напругу і тим самим сприяти стабільності та розвитку суспільних відносин [18].

Проте ці механізми діють не зовсім адекватно, адже українське суспільство по суті – це сукупність різнорідних груп пов'язаних одна з одною, проте водночас ці ж групи можуть перебувати у стані постійного конфлікту та конкуренції. Проте за для досягнення стану ефективного громадянського суспільства ці групи мають перебувати у стані солідарності. Саме в такій ситуації засоби масової інформації мають виконувати свою інтеграційну функцію своєрідного інформатора для людей.

Величезну роль своєрідного комунікатора, що сприяє формуванню громадянського суспільства та захисту його інтересів виконують соціальні медіа. В цьому випадку можна погодитися з думкою Н. Іванової стосовно того, що «...стрімке поширення яких [соціальних медіа] начебто говорить про готовність та здатність суспільства до самоорганізації та які створюють інфраструктуру для діяльності громадських структур і проблемно орієнтованої реалізації громадянських ініціатив. Погоджуючись із наявними якостями, соціальні медіа не можна назвати інструментом зняття соціальної напруги, а часом і навпаки.

Проте, очевидно, що соціальні медіа стали інструментом і центром комунікації, наявність якого є обов'язковим атрибутом громадянського суспільства, та в цій царині дійсно перебрали на себе функцію формування громадського життя і громадської думки» [17]. Соціальні медіа порівняно з іншими засобами масової інформації можна назвати такими, що найбільш відповідають сучасному погляду на розуміння масової комунікації.

Оскільки існування громадянського суспільства неможливе без об'єктивної інформації в поєднанні з вільним обміном думок, існує нагальна потреба у налагодженні неупередженого інформаційного супроводу усіх економічних, соціальних та політичних процесів. Актуальність цієї потреби полягає ще й в тому, що наша країна перебуває у стані розбудови правової держави, що ускладняється політичною та економічною кризами, а також зовнішньою агресією Російської Федерації. Насиченість суспільства інформацією, а також вільного індивідуального доступу до будь-яких засобів

масової інформації, говорить про те, що наразі немає необхідності розширення того шару інформації, який торкається усіх громадян і визначає нашу суспільну свідомість, що свідчить про актуальність подальшого розвитку інформаційного простору. Актуальним залишається розвиток інформаційних структур, які володіють інформаційно-аналітичним потенціалом, та безпосередня участь у цьому процесі громадянського суспільства. Адже громадянське суспільство та засоби масової інформації тісно пов'язані між собою і не можуть розвиватися окремо один від одного. Разом вони представляють еволюційну систему розвитку демократичного суспільства.

Цей симбіоз унеможливує транслявання ЗМІ ідей. Інтересів та закликів, далеких від реальних потреб громадян, а також сприяє підвищенню рівня правової самосвідомості, вільному обміну думками та ідеями, узгодженню дій. Головним результатом цього є досягнення суспільного консенсусу в процесі розбудови громадянського суспільства, а також посилення внутрішньої організації суспільства.

В результаті таких процесів формується своєрідний ланцюг, який містить такі складові, як неупереджені та відповідальні, вільні, орієнтовані на соціальні потреби, здійснюючи діалог держави суспільства та громадянина, посилюють та розвивають громадянське суспільство, яке являє собою основу створення та функціонування правової держави. Взаємодія інформаційних структур та громадянського закладає надійне підґрунтя подальшого прагнення до нівелювання соціальних катаклізмів, розв'язання суперечностей всередині суспільства правовим шляхом, а також є основою ненасильницького, поступального розвитку суспільства. Адже тільки такий шлях розвитку, без соціально-політичних та економічних вибухів закладає основу сильної правової демократичної держави, де органи влади є лише інструментом забезпечення та правового регулювання життя громадян [17].

Можна з упевненістю сказати, що дослідження становлення таких інститутів, як: виховання особистості як індивіда, як члена суспільства; вибір

органів влади й інших форм демократії; справедливість і законність; контроль над діяльністю органів влади – поки що розосереджено по різних наукових напрямках, однак формування засад для подальших інвестицій у людський розвиток, формування суспільної свідомості, суспільної думки, добродійності і милосердя, авторитету, престижу ідеї служіння Батьківщині, інформування населення і зворотний зв'язок, захист безпеки громадянина через боротьбу з корупцією, правопорушеннями і злочинними діями, підвищить відповідальність громадян за своє життя і життя країни в цілому тощо. Вирішення названих проблем лежить у площині наукової і практичної діяльності соціологів, політологів, політиків, правознавців, різних дослідницьких інститутів, можливо, спеціальних суспільних установ, яких вимагає розвиток громадянського суспільства.

Державної і суспільної уваги вимагає і проблема поглибленого вивчення питань розвитку інформаційного національного простору як суспільного інформаційно-комунікаційного середовища. З огляду на те, що воно, безумовно, належить суспільству і дедалі більше набуває для людини і суспільства еволюційного значення, це виключно важлива проблема. Відносини, що виникають в інформаційній сфері суспільства на сучасному етапі розвитку, об'єктивно потребують розвитку методів правового регулювання – інформаційного права. Це, зокрема, відображено в щогорічній декларації за підсумками зустрічі лідерів розвинених країн світу в Довілі. У ній відзначено те, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку країн світу робота із інформацією та знаннями всюди вимагають змін і залучення до управління ними фахово підготовлених свідомих громадян, які самі по собі об'єктивно стають стратегічним ресурсом країн, умовою розвитку людини, народів та держав, обумовлюють спроможність націй і людства взагалі до інноваційної діяльності і, як наслідок, до позитивного суспільно-політичного розвитку громадянського і інформаційного суспільств [77]. Якщо розглядати роль впливу громадянського суспільства саме в процесі становлення національного

простору, то на нашу думку треба визначити взаємозв'язок інституцій громадянського інформаційного суспільства. Необхідно дослідити складні зв'язки складових громадянського суспільства із факторами інформатизації сучасної країни та реакцією останньої на можливість змін правових норм у процесі розбудови засад інноваційного.

Таблиця 2.1

Зв'язок інституцій громадянського суспільства з факторами інформатизації й об'єктами правового забезпечення цього зв'язку

№ з/п	Суб'єкти громадянського суспільства	Фактори інформатизації	Функціональна сфера впливу	Правова реакція
1	Індивід/сім'я	Формування активної креативної мислячої особистості, ліквідація цифрової нерівності; фактор готовності людини до нових умов існування	Усі сфери життєдіяльності суспільства Права і свободи людини	Захист прав, свобод і інтересів людини, громадянина, безпека особистості; забезпечення доступу до інформації, інших інформаційних прав
2	Органи державної влади/органи місцевого самоврядування	Державна інформаційна політика; «електронний уряд»;	Організація і управління суспільними процесами, забезпечення демократії, законності, соціальності, безпеки	Розвиток інформаційного законодавства, порядок використання інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки цивільного суспільства, контроль
3	Органи публічної влади	Вплив на формування і реалізацію державної політики, мобілізація активності громадян	Реалізація функцій у визначених сферах громадського життя	Забезпечення прозорості правового статусу і форм діяльності в просторі громадянського суспільства
4	Господарюючі суб'єкти	Баланс інтересів організацій, людини і суспільства, забезпечення іміджу економіки країни	Економіка, виробництво, послуги, ринок	Освоєння інформаційного простору, формування гарантій інтересів споживачів, безпека бізнесової діяльності

Продовження таблиці 2.1

№ з/п	Суб'єкти громадянського суспільства	Фактори інформатизації	Функціональна сфера впливу	Правова реакція
5	Об'єднання, союзи громадян – недержавні організації; правозахисні організації тощо	Формування цілей по інтересах, соціальних страт в сфері освіти, культури	Реалізація життєвих цілей громадян – членів організацій	Нормативно-правова основа розширення сфер дії з метою отримання позитивних результатів для громадянського суспільства
6	Партії, політичні об'єднання; профспілки	Консолідація громадян за політичними інтересами, цілями розвитку суспільства; ліквідація ознак приватноправових організацій	Політичні процеси, вплив на політику й ідеологію суспільства	Забезпечення волі, креативності, партнерства в ім'я інтересів громадянського суспільства
7	ЗМІ, інші форми масової інформації	Підвищення інформування громадян суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування й інших суб'єктів; фактор відкритості і гласності	Забезпечення прямих і зворотних потоків зв'язку інституцій громадянського суспільства	Законодавче регулювання ролі носіїв інтересів громадянського суспільства, його структур і інститутів
8	Інфокомунікації Інтернет	Доступність інформації; поширення знань	Середовище інформаційної неформальної і формальної взаємодії необмеженого кола суб'єктів	Припустимий і можливий вплив на екологію інформаційного середовища

Виявленні найосновніші взаємозв'язки між громадянським та інформаційним суспільствами, напрямів їх діяльності, а також а також вплив права на процеси їх розбудови потребує, безумовно, більш глибоких досліджень. Вони дозволять отримати більш якісну картину щодо формування і значимості інститутів громадянського і інформаційного суспільства, які народжуються синхронно [77]. Загалом динаміка розвитку інформаційного суспільства в Україні протягом останніх років є стабільно

позитивною, і це можна вважати сталою тенденцією. Зокрема, є усі підстави стверджувати, що в коротко- й середньостроковій перспективах на теренах нашої держави триватимуть процеси повномасштабної імплементації інтернет-сервісів та відповідних технологій, конвергенції традиційних і розвитку нових медіа-форматів на технологічній платформі інтернет. Уже зараз в Україні стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне мережеве соціокультурне середовище, що за своїми основними параметрами буде подібним до таких у розвинених країнах. Триватиме диверсифікація аудиторії, формування нових моделей інформаційного споживання, соціальної та політичної активності тощо [78].

2.2. Взаємодія держави і громадянського суспільства у розбудові інформаційного простору країни

Аналізуючи взаємовідносини між громадянським суспільством і державою, необхідно підкреслити, що суспільство в демократичному світі повинне мати пріоритет над державою, а не навпаки, бо остання існує як регулятор суспільних відносин і гарант здійснення прав особи.

Згідно з сучасним поняттям, поряд з державою повинно існувати громадянське суспільство, але так, щоб ці дві сили перебували в діалектичному взаємозв'язку. Головне для держави – створення передумов для формування плюралізму державних і приватних суб'єктів, тобто потрібна держава, яка б більше гарантувала соціальні права і менше займалася оперативним управлінням.

Від ступеня розвиненості громадянського суспільства залежить ступінь демократизму держави. Без держави нема громадянського суспільства, без останнього неможлива правова держава.

Партнером держави громадянське суспільство виступає лише у правовій державі за демократичного політичного режиму. Вони є сторонами одного цілісного буття людини і сучасного цивілізованого суспільного буття.

Зв'язок громадянського суспільства й держави проявляється й через права і свободи особи. З одного боку, конституційне проголошення і закріплення прав і свобод особи є політико-правовою основою розмежування громадянського суспільства й держави.

З другого боку, права і свободи є найголовнішою ланкою, котра з'єднує громадянське суспільство й державу: завдяки наявності у громадян політичних прав вони підпорядковують державу своєму впливові та здійснюють контроль над нею.

Держава покликана створювати найоптимальніші умови для розвитку громадянського суспільства, не втручатись у сферу реалізації приватних інтересів, а розвинене громадянське суспільство, у свою чергу, є соціальною базою демократичної, правової соціальної держави. [76]

Враховуючи інтенсивне використання інформаційного впливу в політиці, важливо відзначити, що саме тут громадянське суспільство має виступати своєрідним регулятором інформації, що споживає суспільство. В сучасних умовах дуже важлива правильна конфігурація участі державних та недержавних суб'єктів, що забезпечує не лише неупередженість інформації, а й інформаційну безпеку країни [19].

Розглядаючи події, що відбуваються в країні в останні сім років, можна з певністю заявити, що участь громадськості в інформаційних процесах посилилась. Агресія Росії стало визначним фактором, що спричинив підвищення патріотизму в українському суспільстві. Це в свою чергу спонукало активних громадян до активних дій спрямованих на виявлення фейкових повідомлень та спростування їх, а також захисту суверенітету та територіальної цілісності країни.

Різноманітна робота активних верств громадян є соціально значимою та торкається багатьох сфер життя країни, а особливо це стосується інформаційної сфери. Суттєвим підтвердженням здатності громадян самоорганізовуватися та об'єднуватися у критичних ситуаціях є діяльність недержавних об'єднань, спілок, лідерів громадської думки. Ця

діяльність має значний вплив на формування та розвиток сучасного інформаційного простору країни, а також сприяє боротьбі із загрозами української державності.

Враховуючи окреслені проблеми, слід зауважити, що перед урядом України постає потреба окрім використання існуючих механізмів ще й залучати потенціал недердавних установ та об'єднань. В деяких колах інформаційного простору вплив громадянського суспільства вкрай важливий та необхідний. Проте варто зауважити, що значно знижують ефективність ресурсу громадянського суспільства в інформаційному просторі недоліки у механізмах державно-громадської взаємодії. Це може призвести до погіршення взаємодії між інститутами держави та громадянським суспільством. [20].

Саме тому виступає потреба у пошуку шляхів покращення якості взаємодії громадянської та держави. Важливість даного питання чітко виявляється в розрізі російської стратегії гібридної війни. Так зокрема, в аналітичній записці НІСД «Участь громадських об'єднань у протидії інформаційній агресії РФ» зазначено, що «важливим напрямом антиукраїнських інформаційних атак є спроби посилити суперечності між органами державної влади та громадянським суспільством та перевести їх у відкрите протистояння та зіткнення» [21].

Нормативні рамки цивільного контролю при цьому визначаються відповідно до системи органів державної влади, які узагальнено можна поділити за наступними напрямками:

1. Контроль, який здійснюють вищі органи державної влади – Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів (статті 5, 6 і 7) [22];
2. Контроль, який здійснюють місцеві виконавчі структури та органи місцевого самоврядування – місцеві державні адміністрації, місцеві ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим і Рада міністрів Автономної Республіки Крим (стаття 8) [22];
3. Судовий контроль (стаття 9) [22];

4. Громадський контроль – тобто контроль з боку громадян та громадських об'єднань, у тому числі, через депутатів місцевих рад та шляхом звернень до омбудсмена та державних органів (стаття 10) [22].

При цьому слід зауважити, що розвиток громадянського суспільства та демократичного конституційного ладу слід вважати одним з фундаментальних національних інтересів держави. Проте в законі не виокремлено питання правового визначення напрямків організаційно-функціонального забезпечення механізму взаємодії держави та громадськості в цьому напрямку. Як ми вже зазначили, перелік головних напрямків впровадження інформаційної політики представлений у Законі України «Про інформацію» [23]. Окремо виділено і напрямок забезпечення інформаційної безпеки України. (стаття 3). Більш розширено ці питання викладено у Концепції Національної програми інформатизації, яку було схвалено Законом України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [24] Основними завданнями цієї програми було визначено:

- забезпечення прав та свобод громадян України у доступі до достовірної та актуальної інформації (в цьому випадку велика роль відводиться використанню інформаційних технологій);

- досягнення цілей інформаційної безпеки.

Варто зауважити, що в цьому випадку об'єктами інформаційної безпеки визначено само українське суспільство, а отже захист його морально-етичних, історичних, духовних, інтелектуальних та матеріальних цінностей, а також навколишнього природного та інформаційного середовищ [22]. Проте варто зауважити, що спостерігається недостатня увага до визначення пріоритетів взаємозв'язку між державними та недержавними установами. Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 рр. було затверджено формування дієвих платформ державно-громадської співпраці. Проте цей документ оминає висвітлення безпекового аспекту в секторі інформаційної безпеки.

Основними стратегічними документами, що направлені на регламентацію політико-правових засад реалізації політики безпеки в інформаційній сфері, можна назвати «Стратегію національної безпеки України» [25], «Доктрину інформаційної безпеки України» [26], «Стратегію кібербезпеки України» [27], «Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [28].

Серед напрямків державної політики, які було визначено «Стратегією національної безпеки України», з огляду на предметну специфіку кваліфікаційної роботи, варто виділити наступні напрямки:

- протидія операціям проти України, які спираються на інформаційні технології;
- боротьба із застосуванням технік для маніпулювання суспільною думкою та кампаніями дезінформації;
- реалізація спільно із представниками приватного бізнесу та організацій громадянського суспільства програм із медійної культури на загальнонаціональному рівні.

Відповідні напрямки також можна спостерігати і в «Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України» затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. В Концепції передбачено формування необхідних умов для залучення громадських об'єднань до формування та розвитку інформаційного простору. А також забезпечення інформаційної безпеки країни. Аналізуючи Розділ 1 «Загальні положення», ми бачимо, що перспективними цілями в рамках державно-громадської співпраці даним документом визначаються підтримка реалізації миротворчих місій військовими підрозділами України, створення та налагодження роботи неурядових науково-дослідних та експертних установ, які будуть проводити відповідні дослідження проблем національної безпеки та оборонної політики. Крім того, Розділом 4 «Роль та місце суспільства в розвитку сектору безпеки і оборони» визначаються стратегічні напрямки та орієнтири в контексті окресленого питання:

–формування необхідного рівня нормативних, організаційноуправлінських, інфраструктурних та фінансових для участі громадських організацій та спілок, окремих громадян у процесі підготовки та впровадження безпекової політики;

–підтримка функціонування необхідного інституційного та нормативно-правового середовища для дієвого цивільного контролю та моніторингу системи безпеки та оборони України;

–сприяння залученню неурядових рухів та організацій до процесу покращення роботи структурних компонентів сектору безпеки та оборони України [28].

Документи, що визначають серед головних інтересів України в інформаційній сфері взаємодію громадськості та держави, є «Доктрина інформаційної безпеки України», що була затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017, «Стратегія кібербезпеки України» затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 року №96/2016. [26] Співпраця з громадянським суспільством виступає як один із засобів досягнення стратегічних безпекових цілей в кіберсфері [27].

Крім того, у «Доктрині інформаційної безпеки України» до пріоритетів державної політики в інформаційній сфері серед інших віднесено два пункти дотичні до державно-громадської кооперації. Першим є сприяння розвитку взаємодії держави та організацій громадянського суспільства задля боротьби із ризиками інформаційних агресій проти українських держави та суспільства. Другий це підготовка та формування нормативно-правових механізмів державно-громадської взаємодії для інформаційної підтримки комерційних, гуманітарних, просвітницьких, культурних та інших ініціатив за межами України [26].

Існує ціла низка громадських рухів, організацій, аналітичних центрів, які виступають в ролі підтримки державі у протидії сучасним викликам на інформаційному полі. Найважливішим компонентом цієї взаємодії виступають громадські організації, що активно взаємодіють як з соціумом так

і державними установами. Важливе місце у роботі громадянських інститутів є захист інтересів соціальних груп, зокрема і на інформаційному полі. Функціонування інституту громадських об'єднань в правовій площині регламентується законом «Про громадські об'єднання» [29]. Цей Закон визначає громадські об'єднання як посередники між системою державних структур та соціумом. Для прикладу можна навести той факт, що Міністерство оборони України забезпечує підтримку комунікації із громадським сектором за допомогою громадської ради, до якої входять представники громадських організацій, спілок, асоціацій та товариств. Базові цілі подібного діалогу зводяться до підтримки функціонування необхідного інституційного середовища для цивільного моніторингу та контролю за діями даної виконавчої установи та реалізації конституційних прав громадян України на вплив на управлінські процеси у рамках безпекової політики [30]. Співпраця Міністерства оборони України з громадською радою регламентується відповідними нормативними документами, в яких зазначається спектр питань та стратегічні цілі такої співпраці. Як бачимо, держава зацікавлена у співпраці із громадськістю не лише як у механізмі формування та розвитку демократичного ладу країни, а й насамперед у забезпеченні інформаційної безпеки. Саме тому цьому питанню присвячено цілий розділ кваліфікаційної роботи, в якому більш докладніше буде розглянуто та дослідження це питання.

Отже, у питаннях протидії інформаційним загрозам громадська рада співпрацює із Управлінням інформаційних технологій при Міністерстві оборони України. Ця робота полягає у проведенні інформаційно-аналітичної діяльності, а також дотримання засад державної політики інформаційної безпеки та інформатизації.

Одним з напрямків спільної роботи також є координація дій для впровадження сучасних інформаційних технологій. Тим не менш, у процесі підтримки сталого функціонування системи інформаційної безпеки України високу ефективність показують такі ініціативи як утворення спільних

інформаційних мереж та впровадження спільних програм та проєктів. Показовим прикладом, у рамках даного питання, є Міністерство інформаційної політики та ряд реалізованих ним кроків в рамках безпекової політики в інформаційній сфері. В рамках досліджуваного кола питань доречно підкреслити стратегічне значення державно-громадської взаємодії по реалізації таких проєктів як «Інформаційні війська» та «Інформаційний щит». В рамках проєкту «Інформаційні війська» спільно із громадськими об'єднаннями та волонтерами було розроблено сайт «i-army.org», основним завданням якого є мобілізація зусиль користувачів соціальних мереж, неурядових організацій та інших груп для збору та узагальнення достовірної інформації про події в Україні та явища пов'язані із її іміджем та позиціями на міжнародній арені, її систематизації та донесення до громадськості, як результат протидія поширенню дезінформації антиукраїнського характеру (у першу чергу, з боку проросійських груп) [31].

Міністерство інформаційної політики широко залучає ресурси громадськості для підвищення якості захисту інформаційного простору країни, створюючи тим самим сприятливі умови для координації спільних зусиль та дотримання демократичних стандартів [31]. Співпраця Міністерства інформаційної політики та громадськості направлена на залучення ресурсів недержавних інституцій для підвищення дієвості систем протидії сучасним інформаційним загрозам, важливим аспектом цієї співпраці є забезпечення необхідної платформи для впровадження організаційних та координаційних дій. Окрім зазначеного, діяльність Міністерства інформаційної політики спрямована на міжнародне співробітництво та залучення закордонного досвіду співпраці з громадянським суспільством. Під цим розуміється практичне впровадження проєктів, розроблених та підготовлених в ході спільної роботи між державними структурами та неурядовими організаціями України і зарубіжними неурядовими організаціями.

Для прикладу можна навести підготовку та підписання трьохстороннього меморандуму про співпрацю між МІП, ГО «Інститут

інформаційної безпеки» (Україна) і ГО «Разом» (США), метою якого є спільний захист інформаційного простору України та підвищення обізнаності громадян у сфері медіа. Одним із напрямків цієї співпраці було визначення в рамках положень меморандуму, підписаного Міністерством інформаційної політики та вказаними організаціями, створення та впровадження проєкту «Інформаційний щит». Головною метою цього проєкту визначено виявлення в медійному просторі інформаційних операцій, що направлені на цілеспрямоване викривлення подій в Україні та формування негативного іміджу України в очах міжнародної спільноти. Наразі це стосується протидії діям проросійських пропагандистів, які цілеспрямовано здійснюють негативний вплив на імідж України [32]. Документом передбачено моніторинг повідомлень про Україну та щотижневий огляд згадувань про Україну в закордонних засобах масової інформації. Головною запорукою успішності подібних процедур є постійний фахово-аналітичний супровід діяльності уряду, силових та безпекових структур та окремих міністерств.

Виходячи із закордонного досвіду основним джерелом такого супроводу можуть виступати науково-аналітичні центри. В сучасних умовах комунікація між органами державної влади та «мозковими центрами» України в процесі вирішення важливих питань сектору безпеки відкриває нові ресурси та інструменти для втілення цілей прогресивної політики. Ці центри є одним з важливих елементів громадянського суспільства. Так само, які і їхні закордонні аналоги, вони виконують функцію своєрідного джерела неупереджених експертних оцінок, аналітичних досліджень та прогресивних ідей. Вивчаючи основні питання інформаційної політики та інформаційної безпеки країни та проводячи оцінку проблем, вони формують платформу для обміну ідеями та пошуку методів вдосконалення інформаційної політики країни.

Діяльність науково-аналітичних центрів регулюється тими ж законами та іншими нормативно-правовими актами, що й діяльність громадських організацій, спілок та об'єднань, адже такі центри переважно мають статус

громадських організацій (винятком є лише центри, що створені на базі університетів та державні центри). Отже права та обов'язки у цих інституцій громадянського суспільства збігаються. Проте важливо зазначити, що вказана специфіка діяльності притаманна не всім громадським організаціям. Важливо розуміти, що кожен науково-аналітичний центр є громадською організацією, проте не кожна громадська організація є науково-аналітичним центром.

Ще в 90-х роках минулого століття в Україні було створено ряд аналітичних центрів, які і заклали основу публічного аналізу, а також сконцентрували та накопичили величезний науковий та інтелектуальний потенціал який дає можливість виявляти та формулювати основні проблеми які наявні в суспільстві та державному механізмі, пропонувати методи їх розв'язання. Маючи такі переваги як мобільність, відсутність бюрократичної системи управління, здатність долучати до розробки аналітичних проєктів позабюджетні кошти та кадри, вітчизняні аналітичні центри мають можливість вивчати та досліджувати проблемні питання, які мають для України стратегічний характер. Часто на більш ширше та ретельніше дослідження проблем державним установам не вистачає ні часу, ні ресурсів. Саме тому аналітичні центри відіграють роль своєрідних фахово-аналітичних та експертних партнерів для урядових структур.

Найбільш провідні аналітичні центри намагаються здійснювати все більший вплив у функціонуванні політичної системи, ініціювати та стимулювати попит на позитивні зміни, впливати на формування суспільно-політичної думки, вести діалог із державними структурами як рівноправний суб'єкт. Особливо це стосується питань які так чи інакше зачіпають сектор безпеки [33]. За даними дослідження Інституту Лаудера Університету Пенсильванії проведеного в межах «Програми аналітичних центрів» в Україні нараховується 47 аналітичних центрів, із них до рейтингу «2017 Global Go to Think Tank Index Report» включено 11 [34]. Зокрема, варто звернути увагу на вже згаданий вище рейтинг провідних аналітичних центрів

країн Центрально-Східної Європи, який був опрацьований у межах вищеназваної програми. В даному випадку в межах дисертаційного дослідження нас будуть цікавити українські неурядові «мозкові центри», одним із напрямків роботи яких є сектор безпеки. «Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова» (далі Центр Разумкова) – український НАЦ, який було засновано в 1994 році, основними напрямками діяльності якого є проведення досліджень у питаннях функціонування політичної системи, безпекова та оборонна політика, система міжнародної, регіональної та субрегіональної безпеки, соціальна та соціокультурна сфери, економічні відносини. Центр Разумкова займає 4-те місце в рейтингу аналітичних центрів країн Центрально-Східної Європи, та 44-те місце в загальному світовому рейтингу аналітичних центрів. Сьогодні багато науковців, експертів та громадських діячів вважають Центр Разумкова провідним неурядовим аналітичним центром, який є статусним не тільки в межах України, але й на міжнародному рівні [35]. Центр Разумкова проводить експертну та аналітичну підтримку держави в питаннях інформаційної безпеки. Насамперед мова йде про представлення відповідним структурам результатів соціологічних досліджень та їх аналітики, що надає чітке бачення ситуації в інформаційній сфері. Подібні дослідження стосуються виявлення основних факторів впливу на суспільну думку, аналіз сутнісного наповнення матеріалів ЗМІ, виявлення джерел негативного впливу на інформаційне середовище. Прикладами тут можуть слугувати соціологічні дослідження, які направлені на вивчення динаміки рівня довіри до українських, російських та західних ЗМІ (2000-2013 рр.); рівня проінформованості населення про ЄС та НАТО; рівня довіри до основних державних інституцій; ставлення населення до Російської агресії. Ще одним важливим напрямком роботи Центру Разумкова є публікації матеріалів у журналі «Національна безпека та оборона», а також у аналітичних доповідях, які представляють експерти центру. Статті висвітлюють важливі проблеми в секторі безпеки та представляють методи їх вирішення.

Так доречно згадати: випуск № 5-6 журналу під назвою «Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій» (2014 р.) [36] та № 8-9 «Перспективи українсько-російських відносин» (2015 р.) [37] в якому було представлено погляди вітчизняних і зарубіжних експертів на майбутнє взаємовідносин України та Росії, аналіз ситуації на російському напрямі, а саме результати експертного та загальнонаціонального опитувань Центру Разумкова щодо даного питання ; № 9-10 «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи (2016 р.) [38]. Важливо також згадати аналітичну доповідь «Актуальні проблеми інформаційної безпеки України» [39] де представлено цілісне вивчення кількісних та якісних показників, які демонструють стан і перспективи розвитку інформаційного простору України, а також досліджується система забезпечення інформаційної безпеки України. Крім того, в доповіді визначено ключові загрози інформаційній безпеці України (разом із внутрішніми та зовнішніми чинниками їх ескалації), узагальнюються висновки та пропозиції.

Фахово-аналітичні та експертні висновки, а також прогнози, що були представлені у вищеназваних публікації були направлені для аналізу та використання органами влади: адміністрація Президента України, Комітет з питань національної безпеки і оборони ВРУ, МП, РНБО України.

Продукти діяльності Центру Разумкова були використані при розробці програмних та стратегічних документів, зокрема Плану дій уряду на 2016 р. та Плану дій уряду на 2017 р. Центр Разумкова організовує та проводить міжнародні конференції, круглі столи та семінари присвячені як питанням національної безпеки у цілому, так і проблемам забезпечення інформаційної безпеки зокрема.

Тут зокрема, слід згадати науково-практичну конференцію «Міжнародна експертна підтримка огляду сектору безпеки і оборони України» (20 травня 2015 року), міжнародні конференції «Урядування в секторі безпеки і оборони: роль демократичних інституцій і найкращі міжнародні практики» (17 березня 2016), «Моніторинг викликів урядуванню сектору безпеки та

оборони України: стан та потреби» (22 січня 2016 року) та інші. [35]. Важливо проаналізувати діяльність вітчизняного НАЦ, який не внесений до рейтингу «2017 Global Go to Think Tank Index Report», проте, з нашої точки зору, його роль у протидії сучасним інформаційним загрозам національній безпеці України є дуже суттєвою і, що найголовніше, дуже репрезентативною (йдеться про наочне підтвердження значущості аналітичних центрів у системі інформаційної безпеки). Мова йде про Інститут масової інформації (далі – ІМІ). Основним своїм завданням ІМІ бачить сприяння становленню громадянського суспільства в Україні шляхом розвитку якісної журналістики, медіа грамотності населення та доступу до публічної інформації [40].

РОЗДІЛ 3.

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Аналіз місця та ролі громадянського суспільства у системі забезпечення національної безпеки держави

У сучасному науковому розумінні питання участі громадського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки залишається відкритим. Громадськість розглядається в контексті загального розуміння національної безпеки та подолання деструктивних проявів. Саме тому роль громадськості в окремих сферах безпекової політики потребує детального вивчення.

Процес залучення громадськості до інформаційної безпеки це не лише дотримання демократичних норм та цінностей, а й ефективний та стратегічно важливий крок держави. Сучасні реалії, а саме бурхливий розвиток технологій, нові засоби впливу та загрози розвитку інформаційного суспільства, спонукають шукати нові механізми впливу на ці процеси, в тому числі широке залучення громадськості. У дослідженні цього питання варто розглянути декілька теорій. На наш погляд, розпочати потрібно з теорії реалізму, основними представниками якої є Ч. Маршал, Г. Моргентау, Р. Дрон, та Д. Кенан. Класичне розуміння реалізму базується на розумінні державних та міждержавних відносин, як боротьби владної сили за реалізацію національних інтересів. З точки зору представників теорії реалізму саме держава відіграє ключову роль у цих процесах, пояснюючи це тим, що лише держава є носієм суверенітету [41,с.72]

Теорія класичного реалізму будується на наступних принципах:

1. Розуміння підпорядкованості політики об'єктивним законам, які притаманні людській природі, включаючи безпекову політику.

2. Ключова категорія класичного реалізму – це розуміння національного інтересу. Це поняття дуже тісно пов'язане із поняттям

національної безпеки. Виходячи з цього всі держави мають вибудовувати свою політичну діяльність насамперед задля захисту власних інтересів.

3. Сила або загроза її застосування є основним інструментом забезпечення безпеки держави, а також є основним чинником політичної міцності держави.

4. Держава виступає як основний суб'єкт на політичній арені. Всі інші інститути не є важливими елементами, адже вони не є носіями суверенітету.

5. Реалізація політичної безпеки держави залежить лише від не самої, адже міждержавні відносини в цьому напрямку є анархічними.

6. В системі міжнародних відносин постійно відбувається зіткнення національних інтересів держав, що спонукає до ефективного забезпечення власної безпеки, та робить її першочерговою та найпріоритетнішою метою кожної держави.

Незважаючи на те, що теорія класичного реалізму має суттєвий вплив на сучасну наукову думку, ми не можемо не зазначити низку суттєвих недоліків цієї теорії, а саме:

- теорія занадто статична та не орієнтована на динамічний розвиток, який притаманний сучасним геополітичним процесам. Особливо це стосується таких нових явищ, як «інформаційна загроза», «гібридна війна», «кібербезпека» тощо. Це можна пояснити тим, що поширеність цієї теорії припадає на той період часу, коли проблематика інформаційної безпеки держави не була детально проаналізована та усвідомлена;

- держава розглядається як основний гравець на політичному полі, що є досить хибним уявленням, адже у сучасному світі все більшу роль відіграють неурядові інституції, як у безпековому напрямку, так і міжнародних відносинах.

Концепція лібералізму є протилежністю по відношенню до теорії класичного реалізму, адже вона ґрунтується на розумінні системи національної безпеки, міждержавних відносин та всіх складових як сфери, підпорядковується не лише правовим принципам, а й певним морально-

етичним ідеалам. Таким як солідарність та патріотизм тощо. Ця концепція бере свій початок з ідей І. Канта, а дещо пізніше з поглядів президента Сполучених штатів В. Вільсона.

Прихильники цієї концепції дотримуються принципів, що є протилежними до принципів класичного реалізму:

1. Коло суб'єктів ,що забезпечують національну безпеку є набагато ширшим. Воно включає в себе не лише державні структури, а й міжнародні некомерційні організації, громадсько-політичні рухи та навіть окремих осіб.

2. Принцип політики «сили» повністю виключається. Противагою виступає принцип взаємної вигоди від міжнародного співтовариства. Ліберальна концепція впорядкування безпекової сфери та міжнародних відносин покладається на міжнародне право.

3. Взаємодія держав не обмежується питаннями забезпечення суто власних інтересів.

4. Міждержавні взаємовідносини – це складна система, яка впорядкована нормам міжнародного права.

Як бачимо, концепція лібералізму це абсолютна протилежність теорії класичного реалізму у підході до розуміння державної політики. Проте і ця теорія має свої суттєві недоліки:

- концепції лібералізму так само як класичному реалізму притаманна статичність, яка не може пояснити модерні явища в секторі безпеки, що займає важливе місце в системі міжнародних відносин у контексті сучасної глобалізаційної ситуації;

- безпекова сфера та сфера міжнародних відносин, на превеликий жаль, в реальності не можуть бути впорядковані лише самими нормами міжнародного права. Як приклад, агресія Російської Федерації проти України, яка порушує норми міжнародного права, проте продовжується вже понад сім років [41, с.88].

Задля досягнення дослідницьких цілей необхідним є розгляд також теорії конструктивізму. Основними представниками цієї теорії є А. Вендт, Р.

Ешли, Н. Онуф та інші. Основою цієї теорії є твердження, що істотні аспекти будуються в ході історичного та соціального розвитку, вони є наслідками законів «людської природи» або наслідками політичних чинників. На сучасному етапі в наукових колах конструктивізм розглядається як альтернатива теорії лібералізму та класичному реалізму, адже його основою є відмінні від вказаних теорій принципи [42]. При аналізі цієї теорії можна згадати твердження українського вченого Л. Утрина: «конструктивізм аналізує знання про будь-яке явище чи процес «суб'єктивним конструктором», обумовленим соціальною взаємодією та соціокультурною практикою. Цінності, культурні норми, ідентичність визначаються конструктивістами базовими чинниками формування інтересів структур та інститутів як основи політики» [43, с.330]

У суспільно-політичній практиці величезну роль відіграють соціальні структури. Складовими компонентами цих структур можна назвати «загальне знання» (ідеї, принципи, уявлення суб'єктів в соціальних відносинах), матеріальні ресурси та соціальна практика. Саме соціальний, а не політичний характер мають такі поняття як «політика безпеки», «державний суверенітет», «захист національних інтересів» [42]. Конструктивізм та його принципи відображають увесь аспект формування та реалізації політики безпеки. Соціальний підхід дозволяє пояснити політичні явища крізь призму дії соціальних детермінант. Проте цей підхід є дещо абстрактним, йому бракує конкретики.

Окремим у сучасній науковій літературі є критичний напрямок досліджень у сфері безпеки. В цьому напрямку відкидається ідея реалістів щодо основної ролі держави у забезпеченні національних інтересів. Замість цього використовується міждисциплінарний підхід, тобто залучення фахівців як з військової науки, так і соціологів, політологів, юристів. Головними центрами дослідження цієї теорії є Празька, Копенгагенська та Уельська школи. Саме тут були розроблені основні підходи до концептуалізації безпекових проблем.

Кожна школа розробила свій підхід та бачення. Проте, на нашу думку, більш доцільним у дослідницькій роботі є використання ідеї Копенгагенської школи. Адже принцип дослідження полягає в тому, що згідно з поняттям «безпека» на перше місце виступає держава і суспільство, а також є розділення загроз на п'ять основних типів – політичні, суспільні, екологічні, економічні та військові [44]. Вказана теорія дозволяє чітко визначити елементи системи безпеки, тобто суб'єкт, об'єкт та аудиторію, що повністю відповідає сучасним суспільно-політичним реаліям. Завдяки систематизації основних секторів безпеки з'являється можливість виділити основні сфери, що становлять собою об'єкт безпеки. Цілком логічним є також підхід до осмислення категорії «безпеки» як «виживання». Також є чітке розуміння того, що у процесі забезпечення безпеки важлива роль однаково належить як державі, так і громадянському суспільству. Отже, в цій теорії немає односторонності у дослідженні, а це дозволяє більш комплексно вивчити та проаналізувати соціальні чинники, які впливають на функціонування системи безпеки. Окрему увагу слід приділити підходу аналізу саме системи інформаційної безпеки. Основою вказаного підходу є вивчення інформаційної безпеки в контексті системи «сигнал – відповідь», тобто реакція на інформацію. Це спонукає до методів та механізмів протидії згубному впливу певних сигналів, тобто інформації. Ми маємо розглядати це як соціальну інструкцію, яка реагує на зовнішні «подразники», завдяки чому і прогресує та трансформується.

Для початку, виділимо основні аспекти інформаційних загроз:

- ціннісний аспект – вплив на громадську думку;
- технологічний аспект – вплив на кіберпростір;
- правовий аспект – відсутність або недосконалість правової бази;
- соціально-політичний аспект – цензура, обмеження доступу до публічної інформації [19].

Виходячи з того, що громадянське суспільство є природною формою організації людей, що протиставляє себе авторитету влади, а також існує та

функціонує на основі розвинутої системи суспільних відносин, громадянське суспільство має сильний вплив на функціонування державної системи, а у випадку проявлення недемократичних тенденцій, опановують її. В цьому контексті громадянське суспільство слід розуміти як особливий соціокультурний простір, в якому виникає мережа недержавних соціальних інститутів і взаємовідносин, головним завданням яких є створення умов для кожного індивіда для реалізації його громадянських прав, а також задоволення його базових потреб. На наш погляд, це є найбільш цілісним розумінням поняття громадянського суспільства. Отже в процесі дослідження поставлених завдань ми будемо розглядати цей інститут як специфічний політичний та соціокультурний простір, що сформовано з неурядових інституцій. Базовою ознакою громадянського суспільства слід вважати його позадержавний характер. Для розуміння можливостей впливу громадськості на інформаційні процеси взагалі та інформаційну безпеку конкретно необхідно визначити основні механізми взаємодії громадянського суспільства та держави:

- укладення угод про кооперацію та спільні дії між державними органами та представниками громадянського суспільства;
- впровадження спільних ініціатив у забезпеченні інформаційної безпеки;
- проведення наукових конференцій, семінарів, круглих столів присвячених питанням інформаційної безпеки, при залученні представників влади та суспільства;
- засідання констультативно-дорадчих структур при державних органах як форми громадського впливу на управлінський процес та прийняття управлінських рішень у питаннях інформаційної безпеки;
- громадські слухання, консультації та реалізація громадських ініціатив;
- індивідуальні брифінги для членів виконавчих чи безпекових структур (як один із напрямків діяльності неурядових аналітичних центрів);

- співпраця ЗМІ та уряду в сегменті реалізації медіа проектів та регулювання ринку медіа;

- залучення експертів, аналітиків, громадських діячів, науковців, фахівців з безпекових питань до роботи органів державної влади; [45, с. 104].

Звичайно ці форми взаємодії не є сталими і постійно змінюють свій формат. Ці трансформації та активності залежать не лише від ситуації а країні, а й в окремих регіонах і навіть в містах та сільській території. Також громадянська активність різниться у різних верствах населення. Цим пояснюється, наприклад, високий рівень активності у акторів, політиків, громадських діячів і порівняно з тим занадто низька активність пересічних громадян [46, с.132].

В сучасних реаліях високого темпу розвитку та розповсюдження інформаційних технологій спостерігається поява нових форм самоорганізації населення, а також з'являються більш прогресивні шляхи та механізми впливу громадянського суспільства на політичну систему, окремі її елементи, а також сферу інформаційної безпеки.

Одним з прикладів нових форм самоорганізації населення є збільшення впливу соціальних мереж, інтернет-ресурсів та порталів не лише на громадянську позицію, а й на політичні процеси як в середині держави, так і на міжнародному рівні. Спостерігається дещо асиметричний процес адаптації в державі та соціальному секторі у розвитку та освоєнні інформаційного середовища. І більш прогресивним та адаптованим є саме громадський сектор у впровадженні та освоєнні інформаційного впливу. Саме тому роль громадянського суспільства важко переоцінити у забезпеченні інформаційної безпеки України [47, с.559]. В даній кваліфікаційній роботі ми вже згадували так звану модель «цифрової демократії». Наразі є необхідним розглянути цю теорію більш детально. Один з представників Едендурської школи Б.Лоудер виокремлює в рамках цієї моделі інформаційно-комунікативний елемент розвитку демократії, а основні організації, що є рушійною силою цього процесу вчений називає соціальні медіа та соціальні мережі. Соціальні

мережі різко відрізняються та є контрастними по відношенню до традиційних засобів масової інформації. Адже вони є фінансово, технологічно і легально доступнішими більшості пересічних громадян [47, с. 559]. Через індивідуальний користувацький вибір соціальні медіа та соціальні мережі характеризуються інформаційними вузлами, такими як Google, Yahoo, Facebook, YouTube, які являють собою «інтенсивні об'єднання, сформовані мільйонами гіперпосилань, створюють важливий політичний простір. Таке домінування дає можливість цим вузлам непропорційно впливати на те, яка інформація буде доступна користувачам. Алгоритми оцінювання, вбудовані у ці системи, дають певним джерелам інформації привілейований статус на відміну від інших. Розгляд використання соціальних мереж і спілкування за їх допомогою (як прояв сучасної культури) дає змішану картину щодо їх демократичних можливостей» [47, с. 562]. Проте варто зауважити, що у соціальних мережах присутня досить велика кількість користувачів, які безпосередньо пов'язані з політикою, волонтерськими та громадськими рухами, журналістикою. В цьому випадку соціальні мережі використовуються як засіб донесення відповідної інформації до громадськості [47, с.562].

Отже думку Б Лоудера можна доповнити тим, що соціальні мережі та медіа, а також інтернет виступають не лише альтернативою традиційним засобам масової інформації, а ще й недержавною платформою для обміну інформацією. В цьому випадку ці платформи можуть слугувати як елементом демократичного розвитку країни, так і майданчиком для поширення антидержавницьких ідей, які є загрозою інформаційній безпеці держави та суспільства.

Іншими представниками Еденбурзької школи К.Гансеном та К.Ростболлом було сформовано теоретичну модель «дорадчої демократії», яку можна розглядати як «поліпшення та розширення представницької демократії» [47, с. 585]. Основною умовою є дискусія як процес обговорення та обміну аргументами між рівними учасниками. В дорадчій демократії

основними методами для досягнення мети можна виділити такі як громадські панелі, погоджувальні конференції, планувальні секції та громадські журі тощо.

Спільними рисами вказаних методів є спеціалізованість для кожного окремого випадку та неінституціалізований характер, вони вирішують досить обмежене коло питань та організуються особами, які приймають політичні рішення, а не самою громадськістю [47, с.589]. Тобто дорадчу демократію можна сприймати як «підготовку» суспільства до прийняття управлінських рішень. Виходячи з вищевикладеного можна узагальнити, що дорадча демократія діє на основі наступних принципів:

- консультативний, тобто дорадчі інститути проводять консультації державних органів у прийнятті тих чи інших рішень публічного управління;
- посередницький. Де дорадчі інститути виступають посередником між громадськістю та владою;
- експертно-фаховий супровід, тобто дорадчими інститутами надається певна фахова експертна та аналітична підтримка владним органам.

В рамках досягнення наукової мети кваліфікаційної роботи ми сконцентрували увагу на формулюванні основних засад аналізу обраної тематики. Досить важливим є створення цілісного бачення ролі громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки країни та дослідження наукових підходів до вивчення даної проблеми.

Для досягнення наукових та дослідницьких завдань було проведено цілісний аналіз феномену громадянського суспільства та його участі у формування та реалізації державної політики національної безпеки та протидії інформаційним загрозам. Це дозволить не лише всебічно дослідити проблему, а й провести систематизацію вивченого матеріалу та зробити висновки.

Питання інформаційної безпеки – це складна система, яка постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем та відчуває постійний вплив від зовнішніх та внутрішніх процесів. При цьому, враховуючи тематику

кваліфікаційної роботи, дана наукова категорія розглядається в контексті та тісному взаємозв'язку з іншою, не менш складною категорією – громадянським суспільством.

Виходячи з цього, багатогранність питання вимагає від нас використання окрім загальнонаукових методів –аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення та аналогії – ще й таких методів як системний та метод порівняльного аналізу.

Зокрема, метод інституціоналізму ми застосовуємо при вивченні самої сутності громадянського суспільства в цілому, а також його окремих елементів, тобто громадянських спілок, організацій, медіа та інших об'єднань. Ці елементи розглянуто як сукупність різного роду правил, норм, традицій та принципів, в яких проявляються суспільні відносини в даній сфері.

Систематизація основних інститутів, які є учасниками процесу забезпечення інформаційної безпеки, є досить важливим елементом у визначенні теоретико-методологічних засад дослідження громадянського суспільства:

- громадські об'єднання;
- громади;
- громадські коаліції;
- волонтерські рухи;
- неурядові аналітичні центри;
- громадські засоби масової інформації.

У вивченні питання сегменту українського законодавства, що є основним регламентарем у питанні інформаційної безпеки країни та взаємовідносин громадянського суспільства та держави нами було використаний один з інструментів неоінституціоналізму, тобто метод формального юридичного аналізу. При вивченні системи інформаційної безпеки країни, нами було застосовано метод системного аналізу. Це дозволило більш глибоко зрозуміти проблемні питання, а також більш

ефективніше дослідити взаємодію держави та громадянського суспільства в процесі забезпечення інформаційної безпеки. Використання цього методу полягає у кількісному аналізі матеріалів засобів масової інформації з метою визначення їх наповнення та змісту. Це дозволяє вивчати та розглядати ЗМІ з точки зору їх використання як засобу інформаційної безпеки, так і особливого типу інформаційної загрози. Також нами було використано метод порівняльного аналізу у порівнянні зарубіжного та вітчизняного досвіду взаємодії між громадськістю та державним сектором. Це дає нам можливість зрозуміти рівень даного механізму в Україні та визначити його недоліки, а також можливі шляхи виправлення них.

В умовах євроінтеграції України важливим є вивчення досвіду забезпечення інформаційної безпеки та практика залучення до цього процесу громадянського суспільства країн Європи. Виходячи з того, що європейські країни мають досвід боротьби із інформаційними нападами, це спонукає дослідити їх методи протистояння зовнішнім загрозам, також європейські країни є взірцем демократичних принципів, де роль громадянського суспільства досить важлива, та воно є безпосереднім учасником усіх політичних процесів. Аналізуючи сучасні українські реалії, пов'язані з ними ризики стосовно інформаційної безпеки країни, в умовах гібридної агресії Російської Федерації, слід чітко розуміти роль та можливості використання механізмів впливу недержавних інститутів у подоланні цих загроз. Виділимо основні принципи забезпечення інформаційної безпеки в контексті взаємодії громадянського суспільства та державного сектору:

1. Використання міжнародного досвіду. В цьому випадку доречно взяти до уваги звіт ENISA за 2016-2017 роки [48] щодо участі неурядових організацій у забезпеченні інформаційної безпеки та взаємодії їх з урядами країн Центральної та Північної Європи.

2. Вивчення вітчизняного досвіду. Аналізуючи українські практики співпраці громадськості з державним сектором було розглянуто найвдаліші приклади.

При цьому, неурядові організації, які було проаналізовано в ході дослідження, було обрано за наступними принципами:

- антифейкова робота, тобто виявлення та спростування неправдивих фактів, які мають антидержавний характер;
- аналітично-фаховий супровід державної політики по забезпеченню інформаційної безпеки країни;
- збір та систематизація інформації про проведення антидержавних заходів, військові та інші злочини проти українських громадян, територіальної цілісності та суверенітету країни;
- контрпропаганда, вироблення альтернативної позиції щодо антидержавної інформації;
- розповсюдження проукраїнської інформації, що покращує імідж країни;
- протидія політиці дискримінації України, органів управління та збройних сил України.

Отже, вивчаючи місце та роль громадянського суспільства в системі інформаційної безпеки країни було застосовано ряд наукових методів та підходів, що дозволяє більш докладніше вивчити питання.

3.2. Неурядові організації у протидії інформаційним загрозам

Яскравим прикладом інформаційної війни в сучасному світі можна назвати російську агресію на Сході України. Постійний інформаційно-військовий тиск здійснюється на всі сфери життя громадян. Окрім військової складової цього тиску, неабі яку роль відіграє інформаційний – маніпуляція громадською думкою, інформаційні диверсії, кібератаки, агресивна антиукраїнська пропаганда. Так у своїй монографії «Світова гібридна війна: український фронт» Академік НАН України В.Горбулін зазначає, що «геополітична мета Росії при розв'язанні глобального гібридного конфлікту,

полягає в наступному – зруйнувати існуючий світопорядок, щоб відновити світопорядок періоду холодної війни і в ньому посісти звичне місце [19].

Ця думка повністю відображає думку вітчизняних та закардонних науковців, також її підтверджують висновки багатьох експертів. Наразі Україна змушена повністю перебудовувати всю свою інформаційну політику, якій бракує практичності та чіткості розуміння власних цілей [49]. Проте не лише Україна, а й світова спільнота не була готова до такої інформаційної війни. Необхідним є побудова нових засад функціонування державного механізму для «спрямування всіх сил на національну аудиторію, тобто український соціум, формування нових європейських цінностей та побудова спільноти, що має державницьке мислення з формуванням відповідної громадської думки». Такий вектор розвитку інформаційного простору України було проголошено у аналітичній доповіді дл Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році», яка була підготована фахівцями та експертами НІСД [49].

Слід зазначити, що громадянське суспільство в цих умовах має бути найактивнішим учасником у боротьбі із інформаційною загрозою. Яка стала наслідком гібридної агресії. Це проявляється, по-перше, в активній протидії цій агресії, а по-друге, у спільних зусиллях разом з урядом та безпековими структурами проведення діяльності, спрямованої на протидію інформаційним небезпекам. Якщо у першому випадку громадянське суспільство виступає самостійною фігурою, то в іншому випадку діє за підтримки та допомоги держави. Однак, нажаль, в українській практиці ми бачимо недостатній рівень участі громадянського суспільства в управлінських та організаційних процесах. Як наслідок – дефіцит механізмів та інструментів у боротьбі з інформаційними нападами. Ми бачимо, що державних та міждержавних зусиль України та європейських країн замало для оперативної та своєчасної реакції та відповіді на початку конфлікту. Саме тому, на нашу думку, залучення інститутів громадянського суспільства є вкрай важливим.

Інформаційний вплив в цьому випадку спрямований на послаблення соціальних зв'язків між державою та громадянськістю. Підтвердженням цього твердження є поширення дезінформаційних матеріалів в інформаційному просторі України у липні-грудні 2018 року під час Керченської кризи, і як наслідок оголошення військового стану у десяти областях країни. Розповсюдження вказаної інформації було спрямовано на посилення панічних настроїв, психологічного тиску і, як наслідок, антипрезидентських настроїв в українському суспільстві напередодні виборів Президента України. Цей підхід чітко вписується в рамки стратегії Російської Федерації.

Також ці факти можна прослідити у поширенні інформації щодо різкого обмеження конституційних прав і свобод громадян, включаючи відчуження їх майна. Український уряд не зміг вчасно відреагувати на ці напади, призвело до загрози зриву президентської виборчої кампанії. Незважаючи на те, що соціально-психологічний вплив, на щастя, не набув визначального та масового характеру, проте ядро продемонстрував вразливість політичної системи країни.

Маємо наголосити на необхідності вдосконалення вже існуючих, а також створення нових механізмів залучення громадського сектору. Головне завдання цього напрямку діяльності є об'єднання зусиль держави з неурядовим сектором у протистоянні інформаційним загрозам. Це налагодить більш продуктивну взаємодію «державо-суспільство». Виходячи чисто з психологічного моменту щодо протиставлення особистості себе державі, бо остання має функцію обмеження та контролю, більш адекватно особа сприймає інформацію з джерел, яким вона «більше» довіряє, а саме від лідерів громадської думки, громадських організацій, неурядових засобів масової інформації.

Прикладом успішної роботи в цьому напрямку можна розглядати проєкт під назвою «Інформаційний спротив». За допомогою комунікації з громадянськістю та поширенню інформації відбувається розповсюдження відповідей на антидержавну пропанду та спростування неправдивої

інформації. Головним завданням цієї ініціативи є формування альтернативного по відношенню до пропагандистського інформаційного продукту, формування у громадян адекватного та об'єктивного погляду на події, що відбуваються в країні.

Робота Інформаційного спротиву спирається на дослідження кількох непов'язаних між собою джерел. Якщо інформація надходить суперечна або має резонансний характер, проводиться додаткове вивчення. Зокрема опитування очевидців подій.

Також величезне значення має колективний підхід до формування тієї чи іншої інформації, тобто кожна інформація формується в процесі та за результатами роботи [50]. Також у випадку суперечливих даних досить часто використовується попередня експертиза перед публікацією матеріалу.

Вказана організація має величезне значення у формування інформаційного простору країни. Адже до її появи не було того, хто представляв для широкої громадськості інформаційний матеріал, який безпосередньо стосується військово-політичної ситуації в країні, протиставляючи свій матеріал проросійським засобам масової інформації. Проте варто зазначити, що Інформаційний спротив займається не лише тим, що висвітлює події. Організація публікує аналітичні матеріали. Які були підготовлені експертами. Це дозволяє громадськості ознайомлюватися з незалежним експертним поглядом на ту чи іншу проблему.

Маємо зауважити, що велике значення для забезпечення інформаційної безпеки України становить інформаційно-експертний аналіз таких подій, як направлення «гуманітарних конвоїв», обстріл мирних жителів, окупація Криму, травневі події в Одесі, Іловайська трагедія тощо. Особливої уваги заслуговує те, що матеріали. Що надаються організацією не завжди співпадають з офіційною позицією влади України, адже вона має на меті формування неупередженого ставлення щодо будь-якої ситуації. Якщо б ці позиції постійно збігалися, то говорити про розвиток громадського суспільства не мало б сенсу, адже в цьому випадку Інформаційний спротив і

подібні організації були б лише засобом впливу на громадську думку та не виконували б свого основного завдання – формування неупередженого інформаційного матеріалу та сприяння розвитку демократії в країні.

На наш погляд, слід уділити особливу увагу матеріалам Інформаційного спротиву, які він надає на розгляд громадськості. Для прикладу можна розглянути статтю «Гібридна війна. Новітні інструменти агресії або традиційна імперська політика?» [51].

В цій статті вперше було висвітлено та проаналізовано поняття «гібридна війна» враховуючи історичний досвід та сучасні реалії. Не менш важлива інформація була надана у статті «Фальсифікація історії як ефективна інформаційна технологія» [52], де було розглянуто особливості інформаційної політики Російської Федерації в контексті історичних подій та багатовікових взаємовідносин наших країн. Прикладом кропіткої аналітичної роботи також є стаття «Угорський сепаратизм в кремлівській упаковці». Безумовно. Ми маємо розуміти. Що цей матеріал не може бути направлений та сфокусований абсолютно на всі верстви населення. Проте він дає можливість зацікавленій громадськості ознайомлюватися з фаховим поглядом на ту чи іншу проблему, також є досить важливим для органів державної влади. В сучасних реаліях засоби масової інформації дуже часто використовуються для впливу на громадську думку. Це також можна визначати як інформаційну загрозу. В цьому випадку має бути виділені окремі напрямки протистояння цим загрозам:

- своєчасне реагування на фейкову інформацію як в межах національного інформаційного простору, так і закордоном.

- превентивна діяльність засобів масової інформації. Тут варто згадати події 24 січня 2014 року в місті Маріуполі, коли російським агресором було обстріляно мікрорайон Східний. Тоді українські масмедіа оперативно представили українській громадськості аудіо-, відео- та експертні докази. Тим самим спрацювали на впередження сепаратистських та проросійських інформаційних джерел.

Необхідно зазначити, що кожна перемога чи поразка в інформаційній війні визначається рівнем скоординованості дій засобів масової інформації, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства.

Український кризовий медіа-центр було сформовано як громадську організацію ще у березні 2014 року. Врховуючи то. Хто брав участь у його заснування (волонтери, громадські діячі та активісти, експерти в сфері інформації тощо). Визначено і основний напрямок діяльності цієї організації – інформування громадян України та інших країн про ключові процеси. Що відбуваються на території країни, включаючи події на Донбасі та в Криму.

Таким чином ми можемо зазначити. Що діяльність інститутів громадянського суспільства поступово входить в рамки національного інформаційного простору, тобто має безпосередній вплив на його становлення та розвиток.

Окремо маємо відмітити інтернет-сайти, які було засновано громадськими об'єднаннями. Зокрема волонтерськими. Для прикладу, можна навести такий сайт як InformNapalm [53], основною метою, якого є збір та систематизація матеріалів, а також співпраця з інсайдерами. Що знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Сайт публікує матеріали не лише українською мовою, отже має вихід і на іноземну аудиторію. В рамках діяльності InformNapalm було систематизовано ряд статистичних та аналітичних матеріалів, які становлять джерело важливої інформації для органів державної влади України. Йдеться про базу даних підрозділів та частин Збройних сил РФ, що діють на Сході України; докази переміщення військової техніки та військовослужбовців через українськоросійський кордон; факти фінансування найманців ДНР/ЛНР російською стороною; розслідування катастрофи малайзійського лайнера «Боїнг-777»; висвітлення деталей військової операції РФ на території Сирії тощо [54].

Ще одним сайтом, який відображає діяльність активної громадськості на терені забезпечення інформаційної безпеки. Можна назвати Stopfake [55].

Цей сайт займається публікацією розкриття фейкових інформаційних матеріалів, що потрапили до відчизняного інформаційного простору з відкритих джерел. При більш детальному вивченні діяльності неурядових організацій у забезпеченні інформаційної безпеки України доцільно згадати інтернет-проект «Миротворець», що було створено у 2014 [56] році. Як зазначається на офіційному сайті проекту.

Головною метою організації є «надання інформаційно-консультативної допомоги органам виконавчої влади з метою остаточного встановлення миру та злагоди у Україні». Ні для кого не секрет. Що сайт проекту наробив багато галосу серед антиукраїнських угруповань, адже основні зусилля члени організації спрямували на протидію терористичним та сепаратиським проявам на території країни.

Також у 2016 році було створено сайт ordilo.org [57] «зادля безпечного зберігання масивів інформації про об'єкти дослідження, в діях яких присутні ознаки злочинів проти національної безпеки України, життя і здоров'я людини, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Інформація, що висвітлюється в рамках цього інтернет-проекту орієнтована на цільову аудиторію, до якої входять аналітики спецслужб та правоохоронних органів, журналісти, правозахисні організації та вчені-історики [21].

Величезне значення в рамках кваліфікаційної роботи має дослідження та діяльність неурядових аналітичних центрів. Завдяки свому експертному та аналітичному потенціалу, ці центри спроможні надавати цілісну допомогу урядовим структурам у протистоянні інформаційним загрозам. Ці центри окрім надання необхідної інформації щодо особливостей інформаційних загроз, також розробляють та надають рекомендації щодо вдосконалення вітчизняної системи інформаційної безпеки країни. Прикладом є співпраця урядових організацій із Центром Разумкова.

Сьогодні дедалі більш вагомою є роль відеоблогерів, які створюють свої канали на популярних відеохостингах, зокрема на найпопулярнішому – «YouTube». Відеоматеріали легко поширюються серед інтернет-користувачів

і в них можна розмістити відповідне повідомлення направлене на цільову аудиторію.

Варто зауважити, що інформаційна війна ведеться не лише на Сході України, а на Заході. Саме тому в цьому регіоні також діють недержавні інституції.

Перш ніж досліджувати ці організації та інші недержавні структури в цьому регіоні, варто визначити основні суспільні та етнополітичні процеси, які мають місце в регіоні і зумовлюють наявність інформаційних загроз. Цей регіон є досить поліетнічним, як і будь-який. Що знаходиться а кордоні країни. Тут мешкає багато етносів та національностей. Також визначним фактором є й те, що Закарпаття довгий час перебувало під владою різних державних утворень та країн. Саме цим і пояснюється строкатість і нестабільність громадських настроїв.

Варто відзначити, що на сьогоднішній день велику роль в громадсько-політичних та суспільних процесах відіграє русинська та угорська групи. Наразі цей фактор все вийшов за рамки суто етнічних та національних відносин, його вже можна розглядати в політичному контексті. Великий вплив на ці процеси має зовнішня політики Угорщини, що направлена на реалізацію власних національних інтересів в цьому регіоні. Ми вже не одноразово були свідками загострення соціально-політичної ситуації.

Керівництво країни опинилося в досить важкому становищі, одночасно долаючи проблеми з двох боків. Саме тому маємо розуміти важливість та необхідність долучення громадськості до забезпечення інформаційної безпеки країни. В експертних та наукових колах вже давно обговорюється питання щодо імовірної дестабілізації ситуації а Закарпатті. Це більш стало актуальним та зрозумілим з початком військово—інформаційного тиску Росії на сході країни. Одночасне посилення інформаційної небезпеки у двох регіонах спричинило згубний вплив на систему державного управління та на безпековий сектор в цілому. В свою чергу, ці факти примушують розглядати вказані проблеми в контексті національної безпеки країни.

Геополітичні детермінанти розвитку регіону обумовлюють наявність негативних інформаційних впливів, що є значущими з точки зору суспільно-політичних процесів в регіоні. Умовно можна виділити два основні джерела їх походження:

- Російська стратегія гібридної війни, що дістає свій вияв у використанні «русинського питання» як дестабілізуючого фактору в регіоні.

- Угорський реваншизм, що ґрунтується на просуванні угорських інтересів та реалізації реваншистських цілей Будапешта.

Маємо зазначити, що російський інформаційний вплив проявляється в Закарпатті в розрізі «русинського питання» і своєю дією продукує загрози в безпековій сфері. Деталізуючи стратегію Росії в регіоні, яка ґрунтується на використанні русинського руху як інструменту досягнення політичних цілей, можна виділити три основні її елементи:

1. Ідея «Автономного Закарпаття». Одним із головних гасел у громадсько-політичній риторичі провідних русинських організацій є концепт автономізації Закарпатської області. При цьому, найбільш радикальні групи та учасники русинського руху наголошують на самостійницьких ідеях і виступають за вихід Закарпаття (за висловами русинських активістів «Подкарпатської Русі») із складу України.

2. Питання «Неврахованого референдуму» 1991 року. Дана ідея безпосередньо пов'язана із попередньою, так як в рамках своєї діяльності більшість русинських організацій апелює до результатів в 1991 році референдуму, що був проведений паралельно із Всеукраїнським референдумом щодо підтвердження Акту проголошення незалежності України і за результатами якого приблизно 80% населення Закарпатської області підтримали надання їй автономного статусу. При цьому, і проведення самого плебісциту і обробка його результатів проходили з порушенням процедурних та нормативних вимог, а тому не визнаються як достовірні.

3. Проблема неврахування та порушення прав русинів в етнокультурній сфері. Діяльність русинського руху орієнтована також на розширення прав

русинської громади і протидії посяганням та загрозам на їх етнокультурну самобутність. Проте доказів та зафіксованих фактів порушення чи неврахування інтересів громадян України, що позиціонують себе як русини, відповідними організаціями та активістами не надається.

При використанні вищеназваних проблемних питань, державне керівництво Росії намагається дестабілізувати громадсько-політичну сферу в Закарпатті, як результат, створити передумови для політичної кризи в Україні. В межах впливу на Закарпатську область основний акцент робиться на два фактори:

- етнічний – політизацію русинської громади;
- інформаційний – цілеспрямований інформаційний вплив на громадську думку населення Закарпаття з метою досягнення визначених політичних цілей.

Це пов'язано із тим, що через віддаленість регіону від кордону із Росією у останньої не має можливості використовувати різного роду воєнізовані формування чи регулярні війська (тобто здійснювати військовий вплив на ситуацію за аналогом Донбасу), тому акценти переходять саме на використання інформаційних інструментів. Підтвердженням інтересу вищого державного керівництва Росії до русинського питання є активна інформаційна, культурно-просвітницька, публіцистична та фінансова допомога русинським організаціям Закарпаття та інших регіонів Центрально-Східної Європи.

Важливо відмітити, що особливим напрямком інформаційної підтримки русинського руху Закарпаття є науково-аналітичні дослідження провідних російських центрів та інститутів, які направлені на обґрунтування самобутнього характеру русинів та підтвердження їх прав на окрему державне утворення. Як приклад можна навести діяльність Центру україністики Південного федерального університету (рос. Центр україністики Южного федерального университета). Науковими співробітниками центру було підготовлено та проведено наукову

конференцію на тему «Геноцид и культурный этноцид русинов Карпатской Руси (конец XIX – начало XXI вв.)». По матеріалам конференції було опубліковано збірник на тему «Русины Карпатской Руси: проблемные вопросы истории и современность» в якому основний акцент був зроблений на висвітленні міфічної дискримінації русинів Закарпаття та критиці так званого «правового нігілізму українського законодавства у відношенні русинської меншини» [58, с. 273].

Важливо відмітити, що особливу роль у даному питанні грають громадські об'єднання русинів. Як приклад можна навести діяльність такої російської неурядової організації як «Общество друзей Карпатской Руси» (створена 1999 року), яка з початку 2000-х років і до сьогодні веде активну інформаційно-публіцистичну діяльність направлену, головним чином, на дискредитацію державного керівництва України не тільки в очах громадськості країн пострадянського простору, але й перед міжнародним співтовариством. Подібну роботу проводить Аналітичний центр «Фонд стратегической культуры» (м. Москва), співробітники якого, при взаємодії із урядовими структурами РФ, російськими мас медіа та неурядовими організаціями поширюють антиукраїнську публіцистику присвячену русинському питанню в Росії, Україні, Білорусі та країнах ЄС, що цілком вписується в рамки сучасної стратегії інформаційної політики Москви.

Угорський вплив в Закарпатті проявляється в розрізі реваншистських настроїв угорців та угорської політичної еліти. Говорячи саме про Закарпаття, можемо відзначити, що Будапешт намагається слідувати прикладу політики Росії на Сході України. Угорська стратегія є більш латентною та обережною, але ґрунтується на використанні етнічного чинника як інструмента в поширенні сепаратистських настроїв. В стратегічному документі «Стратегія національної політики Угорщини» Закарпаття визначено як один із стратегічних напрямків [59].

Крім того, угорське державне керівництво протягом останніх років відкрито просуває ініціативу по проведенню референдуму в Закарпатській

області щодо надання регіону статусу автономії. Основний акцент при цьому Будапешт робить на громадян України, які володіють угорським паспортом, а отже є резидентами (громадянами) Угорщини (принаймні з формальноправової точки зору).

Переходячи до аналізу участі недержавних інституцій Закарпаття у протистоянні вищенаведеним інформаційним загрозам варто висвітлити наступні важливі моменти. Безумовно, ключову роль в протистоянні негативним інформаційним впливам в Закарпатті повинні займати силові та безпекові структури. Разом з тим, необхідність залучення недержавних інституцій до процесу забезпечення інформаційної безпеки обумовлена двома факторами. По-перше, зважаючи на причини, які були описані в першому розділі дисертаційної роботи. По-друге, робота українських спецслужб по протидії діяльності ворожих до України груп та організацій в Закарпатській області є дуже пасивною, що підтверджується фактажем представленим вище. Окремо варто відмітити проблему низького рівня взаємодії безпекових органів із громадським сектором. Так, до прикладу протягом 2017-18 років було проведено тільки два засідання Громадської Ради при Управлінні СБУ в Закарпатській області. Всі вищенаведені аргументи детермінують необхідність заповнення вакууму, який існує у сфері боротьби із зовнішніми загрозами, роботою неурядових організацій, патріотичних рухів, волонтерських об'єднань, а також посиленням їх взаємодії із державними органами та установами. Сьогодні, на території Закарпатської області діє ряд патріотичних неурядових організацій, що являють собою важливий елемент громадянського суспільства. Серед них доречно відмітити Закарпатське культурно-освітнє товариство «Просвіта», Закарпатське патріотичне об'єднання «Україна Соборна», ГО «Молодь Закарпаття», ГО «Карпатська Січ», об'єднання «Народна Самооборона», ГО «Центр Громадянського Представництва», Ужгородська реферантура громадської організації «Новий вогонь».

Як вже було зазначено вище, в умовах дії сучасних інформаційних загроз, діяльність неурядових організацій Закарпаття стає важливим компонентом сектору безпеки. Як приклад, доцільно розглянути діяльність ГО «Карпатська Січ», яка в сучасних умовах є однією із найактивніших на даному напрямку. Вона являє собою напіввійськову організацію, що веде різносторонню діяльність: від військової (підрозділ спецпризначення «Карпатська Січ» батальйону «Донбас») до культурно-просвітницької (проведення лекцій і конференцій серед активу організації, в школах, вищих навчальних закладах, інститутах тощо).

Суспільно-політична значимість діяльності «Карпатської Січі» проявилась після прийняття в квітні 2016 р. Закарпатською обласною радою VII скликання рішення про звернення до Верховної Ради України щодо надання Закарпатській області автономного статусу (спираючись на вже згаданий вище суперечливий референдум 1991 р.). Важливо зазначити, що ГО «Карпатська Січ» разом з іншими націонал-патріотичними організаціями розпочало кампанію по інформаційній протидії даному рішення облради [60].

Подібну ціль націонал-патріотичні сили Закарпаття реалізовували завдяки проведенню масових заходів – мітингів і демонстрацій, де для громадськості поширювалась інформація про відповідне рішення обласної ради. Крім того, ними розповсюджувались агітаційні матеріали (листівки, газети, буклети) де чітко було охарактеризовано процес та основні загрози відповідного рішення місцевих депутатів. Дана інформація була поширена також і в соціальних мережах, а також у ЗМІ [60]. В інформаційній сфері важливим напрямком роботи закарпатської «Просвіти», серед інших, доцільно назвати боротьбу із поширенням антиукраїнських ідей та гасел серед громадськості регіону, зокрема протидію популяризації концепції заперечення приналежності Закарпаття до України.

Важливим напрямком їх діяльності є також інформаційне протистояння із проугорськими організаціями, яке полягає в протиставленні автономістським та відцентровим гаслам державницьких та проукраїнських

ідей. Особливо їх діяльність проявляється в протидії просуванню проекту створення «Притиснянського автономного району», яку і проугорські сили Закарпаття і офіційний Будапешт активно пропагує впродовж останніх років.

Зокрема доречно відмітити важливість використання різнопланової роботи неурядових організацій у протидії провадженню інструменту надання угорського громадянства жителям Закарпатської області та його інформаційному супроводу. Особливо це важливо в контексті активізації видачі відповідних документів Дипломатичних установ Угорщини в м. Ужгород та м. Берегово (згідно оприлюднених на сайті Міністерства адміністрації та юстиції Угорщини даних угорське громадянство було надано було надано більше 150 тис. жителів Закарпатської області [61]).

Показовим прикладом виступає діяльність Центру Миротворець в рамках виявлення осіб, що мають «подвійний паспорт» і притягнення їх до юридичної відповідальності. Станом на 30 жовтня 2018 р. Центром було зібрано дані про 500 громадян України (у тому числі державних службовців), що мають «угорський паспорт» [61].

В цілях висвітлення основних загроз національній безпеці України, які продукуються на регіональному рівні в Закарпатті, а також забезпечення широкого обговорення з громадськістю регіону актуальних безпекових питань представниками громадського сектору було ініційовано проведення наукових та просвітницьких заходів.

Серед таких заходів варто відзначити проведений 13 жовтня 2017 р. в Ужгороді круглий стіл на тему «Паспорт безпеки України: Закарпатський регіональний вимір» [62]. Організаторами даного заходу були Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій, Атлантична Рада в Україні, ГО «Центр міжнародної безпеки» і Центр інформації та документації НАТО в Україні. Політичне та безпекове значення даного заходу полягає, перш за все, у тому, що він проводився одночасно із проведеною у Будапешті акцією «Самовизначення для Закарпаття», учасники якої відстоювали ідею виходу

Закарпатської області із складу України [62]. Фактично проведений в Ужгороді круглий стіл став відповіддю на антиукраїнську акцію в столиці Угорщини.

При цьому, доречно відзначити, що ініціативи громадського сектору при співпраці із державними структурами стосуються не тільки регіональних питань, але й зовнішньополітичної сфери. До прикладу, відповідно до європейських тенденцій, ще в жовтні 2013 року С.Мітряєва, ініціювала та започаткувала новий для Закарпаття формат спілкування експертної, наукової, бізнесової еліти краю з представниками дипломатичних кіл країнсусідів України, а саме «Чай з Послом», який створив умови для обговорення проблем, які не коректно порушувати у рамках офіційного протоколу. Серед учасників даних заходів варто відмітити наступних: Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Україні М.Баєр [63]; Надзвичайний і Повноважний Посол Словаччини в Україні П.Гамжик [64]; Державний Секретар Словацької Республіки П.Буріан [65]; Віце-прем'єр-міністр – Міністр закордонних справ та європейських питань Словацької Республіки М.Лайчак [66]; нинішній Надзвичайний і Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні Ю.Сівачек [67]; депутат Європейського парламенту від Словацької Республіки І.Штефанец [68].

Одна із основних цілей заходів такого формату в сучасних умовах – завдяки використанню дипломатичних та інформаційних інструментів впливу (обговорення із учасниками заходів проблемних питань у відносинах між Україною та країнами Європи, представлення альтернативної інформації по відношенню до російської пропаганди і т. д.) протистояти інформаційній політиці та діяльності агентів впливу РФ на європейському рівні, а також розширити коло лобістів України в ЄС (зокрема серед представників дипломатичних місій).

Слід відмітити, що вагому роль у протидії інформаційним загрозам в Закарпатті виконують регіональні ЗМІ. При цьому, загальні тенденції щодо

збільшення впливу бізнес структур та окремих впливових осіб на діяльність ЗМІ, які характерні для України, простежуються і в Закарпатській області.

При цьому важливо відмітити, що не дивлячись на наявність вищеперерахованих інформаційних загроз та відповідних ініціатив громадського сектору Закарпаття досі не розроблено окремих програмних та стратегічних документів присвячених виробленню системного підходу у протидії деструктивним інформаційним впливам в Закарпатській області, та, зокрема, залученню інститутів громадянського суспільства до даного процесу. Зважаючи на суспільно-політичні та етнонаціональні умови розвитку регіону, нормативна неформленість процесу забезпечення інформаційної безпеки.

3.3. Напрямки вдосконалення взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства у забезпеченні безпеки в інформаційному просторі

На підставі проведених досліджень варто зауважити, що за умови дотримання основних умов, взаємодія між громадянським суспільством та державою у забезпеченні національної інформаційної безпеки може бути досить успішною. Наразі існує необхідність у зміні поточної конфігурації громадсько-державних взаємовідносин. Мається на увазі спільна робота державних та недержавних структур, яка спрямована на досягнення високого рівня залучення соціальноактивної частина населення в рамках забезпечення інформаційної безпеки [69 ,с.85] Проте це можливо лише за умови сталого розвитку політичної культури громадян. За наявності таких процесів можливий перехід до сучасних демократичних цінностей та стандартів у взаємовідносинах громадського та державного сектору.

На думку українського науковця О. Корнієвського «на загальному тлі відсутності прямих загроз зовнішньої агресії роль та місце громадських структур, як організаційної основи недержавної системи забезпечення

національної безпеки, визначає їх реальний потенціал впливу на ситуацію у внутрішньополітичній, соціально-економічній, екологічній, гуманітарній сферах» [70, с. 47]. При цьому слід зауважити, що роль різнопланової роботи громадянського суспільства підвищується саме в умовах безпосередньої загрози, і це актуально не лише інформаційного простору, а й національної безпеки взагалі. У цих випадках особливо гостро проявляються всі проблемні ділянки та недоопрацювання.

На нашу думку, необхідно окреслити наступні недоліки щодо взаємодії держави та громадськості в інформаційній сфері:

Недоліки нормативно-правової бази. Не дивлячись на наявність ряду нормативно-правових актів та стратегічних документів, які присвячені питанням взаємодії громадянського суспільства та держави у процесі забезпечення національної безпеки, доречно зауважити існування проблемних аспектів. [71].

Окремо, варто відмітити недоліки, які наявні в стратегічних документах присвячених цілям безпеки в інформаційній сфері та взаємодії держави з громадянським суспільством. Насамперед, йдеться про «Концепцію інформаційної безпеки України», яка все ще не затверджена і знаходиться на стадії проектування. Крім того, потребують правового доопрацювання два інших стратегічних документи, а саме: «Доктрина інформаційної безпеки України», в якій, з нашої точки зору, недостатньо чітко представлені основні механізми та інструменти залучення недержавних інституцій (як елементів громадянського суспільства) до процесу забезпечення інформаційної безпеки; «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020», де навпаки, не висвітлений безпековий аспект (при чому мова йде не тільки про інформаційну безпеку) відносин держави та громадянського суспільства.

«Фінансова слабкість» українських неурядових організацій. В даному контексті необхідно відмітити, що йдеться про «фінансову слабкість» незалежних організацій, які діють на громадсько-патріотичних та

волонтерських началах. Сьогодні в Україні наявна ціла низка громадських організацій, спілок та рухів, що є проектами впливових осіб та олігархів і мають стабільні джерела фінансування. Тоді як організації, що переслідують соціально та національно значимі цілі в повній мірі відчувають обмеженість власного бюджету. Можна констатувати, що без належного фінансового забезпечення значно знижується ефективність роботи неурядових організацій, відчутні проблеми із організаційною інфраструктурою, а їх проекти не можуть носити довгостроковий характер. В умовах гібридної війни, коли якість співпраці державних та недержавних суб'єктів визначальним чином впливає на всі процеси, дана проблема набуває невідкладного значення.

Насамперед мова йде про поширеність скептичних настроїв серед українського суспільства щодо впливу на формування політики, тим більше в секторі безпеки. Це проявляється у відсутності переконань у широких верств громадськості (громадських об'єднань у тому числі) у наявність в їх розпорядженні дієвих важелів щодо просування ідей та пропозицій на вищий державний рівень. Як наслідок значна частина українського соціуму є пасивною в плані суспільнополітичної та громадської діяльності. Подібна тенденція поширюється в тому числі і на сферу інформаційної безпеки. При наявності ряду громадських організацій, які реалізують локальні дії по впливу на формування безпекової політики в інформаційній сфері, залучення широких верств суспільства (йдеться перш за все про інтелігенцію, науковців, експертів) є дуже проблематичним процесом через наявність поширеного в суспільній свідомості скептицизму. Недієвість консультативно-дорадчих органів. Як правило наявні сьогодні інститути, що забезпечують взаємодію між владою та громадськістю (громадські ради) носять швидше дорадчий і формалізований характер, а тому не мають суттєвої ваги при прийнятті тих чи інших рішень.

Йдеться про громадські ради, які діють при органах державної влади і часто не грають суттєвої ролі у розробці та впровадженні тих чи інших

стратегій, ініціатив та програм. З нормативної точки зору вони є важливою ланкою у процесі реалізації політики в різних сферах (в тому числі і в секторі безпеки). Однак на практиці їх робота (проведення засідань, прийняття рішень, формування пропозицій тощо) є суто формальною і переважно ігнорується органами державної влади. Дана проблема в певній мірі обумовлює попередню, оскільки за відсутності ефективно діючих інститутів-посередників між державою та суспільством, різного роду суспільні групи та об'єднання не бачитимуть доцільності у прояві активності на даному напрямку:

–організаційна та інституційна слабкість неурядових аналітичних центрів. Перша проблема, яка стає на заваді ефективному використанню державними структурами потенціалу аналітичних центрів це нормативна неоформленість. В Україні відсутня розвинена нормативна база, яка б чітко регламентувала статус аналітичних центрів, що мають неурядовий статус

–прояви обмеження свободи слова. Основною перешкодою на шляху до ефективної участі ЗМІ в процесі захисту національних інтересів в інформаційній сфері є прояви обмеження свободи слова.

–низький рівень координації дій мас медіа та держави. У даному контексті мова йде про відсутність спільних скоординованих дій усіх суб'єктів інформаційної безпеки (не тільки держави та ЗМІ) у реалізації проектів по контрпропагандистській роботі, в першу чергу, у відношенні до Росії. Зарубіжний досвід переконливо доводить, що подібний прийом є необхідним. Наприклад ініціативи проведені в Чехії, коли ЗМІ спільно із державними структурами ведуть спільну боротьбу проти російських пропагандистів.

–використання ЗМІ в якості інструменту забезпечення політичних та фінансових інтересів. Дана проблема стосується дотримання журналістами професійної етики та стандартів об'єктивного висвітлення подій. Як уже було згадано українські ЗМІ дуже часто використовуються політичними лідерами та партіями як засіб політичної агітації, «чорних» PRтехнологій,

поширення пропагандистських лозунгів. В умовах наявності 166 зовнішніх інформаційних загроз такі тенденції негативно впливають на захист інформаційного простору та становлення демократичних цінностей громадянського суспільства.

З огляду на це, посилення та покращення співпраці між недержавною та державною підсистемами забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері складає стратегічний орієнтир розвитку української держави. Також варто підкреслити підсилення важливості проведення оптимізаційних кроків на даному напрямку, яке пов'язане із специфікою та особливою природою модерних викликів, які постають перед Україною, передусім, стратегії гібридної війни Росії, що передбачає поєднання мілітарних, експансіоністських інструментів із нетрадиційними засобами політичного, військового та інформаційного впливів на українські державу та суспільство.

При врахуванні успішних практик зарубіжних країн та цілісному аналізі українських реалій доцільно систематизувати наступні напрямки покращення державно-громадської взаємодії у ході розв'язання проблемних питань інформаційної безпеки України [72]. Вдосконалення нормативно-правової бази. Перш за все, слід наголосити на потребі покращення нормативних та правових засад регламентації та регулювання участі організованого громадянського суспільства у протидії існуючим та потенційним загрозам національній безпеці в інформаційній сфері. Вже згадані вище законодавчі акти, нормативні, стратегічні та програмні документи стосовно даного кола питань. При цьому, наявна необхідність оптимізації та змін саме в даному аспекті.

Покращення фінансової бази неурядових організацій. Вирішення проблеми недостатнього рівня фінансування неурядових організацій є стратегічно важливим кроком. Це обумовлено двома факторами: по-перше, розширення фінансової бази неурядових організацій розширює їх можливості у процесі практичної реалізації визначених ними цілей та завдань; по-друге,

це знижує їх залежність від фінансування з боку олігархів та бізнес структур. Методом подолання даного проблемного аспекту недержавної системи інформаційної безпеки України є акумуляція фінансових ресурсів спираючись на зовнішні джерела.

Подолання скептицизму в українському суспільстві. В ході розв'язання проблеми низького рівня довіри населення до існуючих механізмів громадського впливу на прийняття політичних рішень варто підкреслити її тісний зв'язок із формуванням абсентеїзму та низького рівня громадсько-політичної активності більшості суспільства, які базуються на відсутності віри в перспективність проведення ініціатив щодо змін в політичній системі України. Об'єктивна оцінка існуючих принципів взаємодії між державою та громадськими об'єднаннями свідчить про те, що часто змістовні кроки відсутні з обох сторін.

З боку державних структур вони відсутні через небажання влади допускати зовнішнє втручання в процес прийняття рішень та «ділитися своїми можливостями» у сфері врядування з громадським сектором. З боку суспільства часто спостерігається конформістський тип мислення, коли активні дії характерні лише для невеликих локальних груп населення (активістів, лідерів громадської думки, окремих громадських організацій), тоді як більша частина об'єднань є пасивними спостерігачами. Крім того, варто відмітити стійку тенденцію до появи великої кількості так званих «кишенькових організацій», що створюються окремими зацікавленими групами для досягнення певних фінансових чи політичних цілей.

Громадська активність населення при таких умовах суспільнополітичної дійсності залишається досить низькою. При чому, необхідним є висвітлення того факту, що у цілому широкі верстви суспільства володіють усім обсягом необхідної інформації, яку вони мають можливість черпати із ЗМІ, інтернет-ресурсів, публікацій. Відсутніми є конкретні дії у зміні реального стану справ. При відповідній пасивній позиції держслужбовців, процес залучення громадянського суспільства у цілому та

громадських організацій/спілок зокрема буде залишатися недостатнім. Інформаційна безпека, як складна і багатогранна сфера, де дій виконавчих, силових та безпекових структур замало для досягнення кінцевих цілей і завдань, вимагає постійного та активного супроводу з боку громадського сектору.

Консолідація зусиль усіх суб'єктів інформаційної безпеки у протидії ворожим інформаційним атакам виступає як стратегічний пріоритет, реалізація якого дозволить забезпечити сталий розвиток держави та суспільства в умовах глобалізованого світу та інформатизації основних сфер суспільного життя [73].

Варто наголосити, що даний аспект державно-громадської взаємодії носить соціально-психологічний характер і в меншій мірі дотичний до інституційних чи нормативно-правових компонентів. Відповідно, дане проблемне питання необхідно розглядати з точки зору дії соціокультурних, психологічних та політико-етичних детермінант. Факт зневіри соціуму, у тому числі і його організованої та соціально активної частини показує ставлення громадян до більшості державних інституцій, безпековий сектор не є виключенням. Таким чином, протидія негативному впливу даного фактору доречно реалізовувати в контексті загального покращення роботи по налагодженню взаємодії між владою та громадянським суспільством. Суспільно-політична останніх років практика показала, що рівень патріотизму, громадянської відповідальності серед багатьох громадських організацій та спілок, а також волонтерських рухів є дуже високим. Активістський тип мислення властивий багатьом об'єднанням, які не тільки усвідомлюють своє право впливати на політику безпеки, але й активно залучаються до неї.

Тим не менш, поки що цей показник є недостатнім, що обумовлено пасивністю великої частини населення щодо ролі в процесах підготовки та впровадження політичних рішень за напрямком інформаційної безпеки. Активістський тип політичної культури, що є атрибутом розвинутих

демократій, все ще остаточно не утвердився в Україні. Для вирішення даної проблеми необхідними кроками стануть інформаційно-просвітницькі та інституційно-правові заходи.

Для вирішення даної проблеми необхідними кроками стануть інформаційно-просвітницькі та інституційно-правові заходи. Говорячи про інформаційно-просвітницькі заходи треба наголосити на важливості впровадження необхідних інформаційних кампаній, направлених на активізацію соціуму до залучення у питаннях захисту національних інтересів, зокрема в інформаційній сфері. При цьому ключовими елементами тут мають бути ініціативи направлені на подолання стереотипу про відсутність механізмів впливу організованої громадськості на процеси прийняття рішень у межах безпекової політики [74].

Дане завдання, зокрема, може бути реалізоване з допомогою проведення комплексних заходів по інформуванні громадськості про наявні та можливі платформи для реалізації соціально значимих заходів щодо покращення функціонування системи національної безпеки. В рамках методичної підтримки важливим є використання таких інструментів як підготовка та проведення конференцій, круглих столів, семінарів, брифінгів по даній тематиці із залученням представників неурядових організацій та владних структур. В основі їх проведення має стояти висвітлення ключових ділянок та секторів взаємодії держави та суспільства, оцінка їх ефективності, виявлення проблемних ділянок та розвідка напрямків вдосконалення та оптимізації. Не менш значимим при цьому є застосування інструментів соціальної реклами та технологій конструювання зв'язків із громадськістю. Безумовно, не можна розглядати вищеназвані інформаційні ініціативи як самодостатній і безальтернативний крок, важливо підкреслити значимість відповідної направленості у діяльності публічних органів влади.

Йдеться, перш за все про максимальне включення перспективних ініціатив та проектів розроблених представниками широкої громадськості в порядок денний безпекових та силових структур, а також органів виконавчої

влади та місцевого самоврядування. В коротко- та середньостроковій перспективі це дозволить підвищити ефективність політики безпеки, а також поширити серед широких верств суспільства розуміння впливовості їх дій на стан національної безпеки (при відповідному медійному супроводі усіх проектів та ініціатив). Саме тому, це є взаємовигідним кроком, важливо розуміти значення інституційно-правових заходів алгоритм проведення яких буде представлений в подальшому.

Розв'язання проблеми невідомості роботи консультативних інститутів. Говорячи про дану проблему, яка була висвітлена в попередньому розділі, а саме формалізований характер громадських рад при державних безпекових структурах, слід відмітити, що необхідними тут є правові та інституційні зміни. Мова йде, насамперед про розширення важелів впливу даних інститутів на прийняття політичних рішень. Для цього необхідними є зміни та доповнення до діючих законів, які регулюють правовідносини в даній сфері.

На думку українського вченого А. Крупника, подальший розвиток та вдосконалення механізму громадського контролю буде визначатися рівнем проінформованості і готовності громадян бути залученими до сприяння інформаційній безпеці України. Громадські об'єднання є рушійною силою через яку і має бути здійснений організований вплив на прийняття відповідних рішень у даній сфері. Для реалізації всіх цих завдань необхідними є відповідні реформи [66, с. 156]. Зміни повинні стосуватися перш за все забезпечення належної імплементації правових вимог у сфері консультацій владних структур із суспільством за посередництва громадських рад. Тобто необхідним фактором є взаємне дотримання «правил гри» встановлених українським законодавством як державними так і позадержавними суб'єктами.

Посилення механізмів відповідальності державних інститутів та держслужбовців за перешкоджання процесу залучення громадських рад до формування конкретних пропозицій та аргументів по тим чи іншим

рішенням. Тут йдеться не тільки про вироблення конкретної системи посиленних правових санкцій, але й про ведення своєчасної превентивної політики, яка буде направлена на попередження інцидентів протистояння демократичним механізмам впливу інститутів громадянського суспільства на ведення політики в секторі національної безпеки [75].

Крім того важливо щоб громадські об'єднання більш активно залучалися до розробки державних програм та проектів, брали безпосередню участь у прийнятті стратегічних рішень. Безумовно про визначальне слово громадських рад у тих чи інших безпекових питаннях говорити важко, оскільки це прерогатива легітимних органів влади, які виконують свої функції згідно з чинною конституцією. Але допомога, яка може надходити від громадських об'єднань є необхідною при реалізації політики інформаційної безпеки.

Подолання проявів обмеження свободи слова. Важливим кроком на шляху до поліпшення взаємодії між державою та ЗМІ, її максимальне наближення до західних демократичних стандартів є остаточна ліквідація проявів обмеження свободи слова. Враховуючи євроінтеграційні амбіції України її демократичний вектор розвитку такі пережитки авторитарнодирективного управління мають бути відкинуті як такі, що суперечать принципам розвитку громадянського суспільства та правової держави. Як уже було згадано раніше обмеження свободи слова є такою ж самою загрозою національній безпеці в інформаційній сфері як і зовнішні ризики. Характер вирішення такої проблеми залежить від зацікавленості усіх суб'єктів інформаційної безпеки (як державних так і недержавних), оскільки подолання подібних негативних процесів можливе тільки за умови спільних активних дій влади та суспільства. Дії представників громадянського суспільства без державної підтримки будуть безрезультатними, так само як тільки суто державна ініціатива не буде мати кінцевого результату якщо будуть відсутніми бажання та активні дії громадськості брати участь в утвердженні конституційних прав та свобод.

Протидія використанню українських мас медіа як інструменту досягнення політичних та економічних цілей окремих зацікавлених груп, поширення пропагандистських лозунгів та політичної агітації. Цей крок у покращенні взаємодії влади та ЗМІ є в першу чергу морально-етичним, хоча потреба в застосуванні політико-правових заходів є теж відчутною. Якщо розглядати формування національно та соціально сприятливої поведінки серед представників мас медіа слід враховувати, що це суто суб'єктивний процес де роль людського фактору та менталітету тієї чи іншої країни грає одну із ключових ролей. Варто зазначити, що при вирішенні проблеми застосування ЗМІ в площині реалізації окремих бізнес інтересів та цілей політичних угруповань слід розуміти довго тривалість даного процесу. Зважаючи на досвід зарубіжних країн, де утвердження ЗМІ у ролі «сторожових псів демократії» носило довготривалий характер можна говорити про необхідність врахування зарубіжних практик в контексті формування пріоритетів у сфері політики взаємодії ЗМІ та влади.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження в ході написання кваліфікаційної роботи дають підстави для наступних висновків. Стрімкий розвиток інформаційних технологій істотно змінив формат інформаційного простору. В цих умовах роль громадянського суспільства значно зростає. Враховуючи сучасні тенденції, дослідження механізмів впливу громадянського суспільства на формування українського інформаційного простору обумовлює необхідність формування цілісного розуміння вже існуючих та потенційно можливих можливостей залучення громадянського суспільства до державно-громадської співпраці не лише задля дотримання демократичних цінностей, а й у безпековому секторі.

Враховуючи результати проведеного аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців громадянського суспільства, доречно говорити про те, що наукове розуміння громадянського суспільства, як одного з основних суб'єктів впливу на формування інформаційного простору, залишається незавершеним та потребує подальшого вивчення.

З точки зору досягнення дослідницької мети визначено найбільш актуальні теоретичні підходи до вивчення проблематики впливу громадянського суспільства на формування сучасного інформаційного простору в країні, а саме:

- теорія сек'юритизму, що була розроблена представниками Копенгагентської школи;
- теорія соціального конструктивізму.

Зазначені наукові підходи надали змогу більш детально проаналізувати роль неурядового сектору у формуванні українського інформаційного простору в контексті взаємозв'язку інформаційного та соціального середовища. На основі цього було осмислено місце та роль громадянського суспільства в цьому процесі. Актуальність наукового осмислення впливу громадянського суспільства в інформаційній сфері

спонукає до аналізу вітчизняних та закордонних практик взаємодії держави та місцевого самоврядування з громадським сектором.

Найбільш успішними практиками такої співпраці можна назвати високий вплив дорадчих неурядових інституцій, а саме консультативних, громадських та експертних рад, що діють при державних установах.

Важливим аспектом дослідження, проведеного при написанні кваліфікаційної роботи, можна вважати констатацію впливу громадянського суспільства на безпекову складову в інформаційному секторі зважаючи на сучасні реалії.

Об'єктивними чинниками посилення впливу громадського сектору на формування та розвиток українського інформаційного простору зростаючий вплив громадськості на всі соціально-політичні процеси в країні.

Також важливим є й застосування механізмів впливу громадськості та її участі у сфері національної інформаційної безпеки України. У всіх випадках громадянське суспільство виступає своєрідним модератором у діалозі між державою та суспільством. Також нами було встановлено ефективність співпраці громадськості з державою і в інформаційній війні на прикладі російської агресії на сході країни, а також протидія сепаратиським настроям у Закарпатті.

Важливим аспектом ефективного реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства залишається питання інформаційної відкритості органів влади та місцевого самоврядування, що не можливо забезпечити без дійсно незалежних суспільних засобів масової інформації.

Виходячи з того, що свобода слова завжди відігравала вагомий роль у формуванні громадської думки, роль неурядового сектору значно зростає в інформаційній сфері. Громадянське суспільство неможливе без неурядових та незалежних засобів масової інформації, до яких відносяться приватні, суспільні та громадські ЗМІ. Встановлено, що серед недержавних засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на формування громадської

думки, правову поведінку громадян, слід окремо виділити неурядові засоби масової інформації.

Відомо, що функцій засобів масової інформації, які вони реалізують з метою формування правової культури громадян, можна назвати такі як інформаційна, правова, інтегративна соціалізація. Виконуючи ці функції незалежні засоби масової інформації чинять безпосередній вплив на правову та соціальну культуру громадян.

У кваліфікаційній роботі из'ясовано, що нормативно-правова база в інформаційному секторі не відповідає сучасним викликам. Саме тому вона потребує серйозного доопрацювання. Успіх модернізації законодавчої бази інформаційних взаємовідносин залежить від залучення до цього процесу громадськості. Саме недержавний сектор є запорукою захисту прав і свобод людини та дотримання демократичних цінностей. Для цього держава має сформувати незалежне правове поле для усунення перешкод у створенні та функціонуванні інститутів громадянського суспільства, таких як неурядові засоби масової інформації.

На сьогодні в Україні механізми комунікації громадян із органами влади шляхом застосування новітніх інформаційно-комунікаційних засобів розвинені не повною мірою. Наразі інформатизації всіх процесів приділяється багато уваги. З огляду на це, країна в нових умовах глобалізації інформаційного простору та інформаційних війн зобов'язана привести медіа-законодавство України до європейських стандартів, забезпечити збереження національних інтересів, вживати своєчасні заходи для захисту вразливих груп населення від потенційно шкідливого контенту, не перешкоджаючи при цьому реалізації права на свободу слова. Участь громадянського суспільства є важливим аспектом ефективної реалізації державної інформаційної політики. Аналіз механізмів взаємодії між громадськістю та державою в інформаційній сфері дає змогу зробити наступні висновки.

1. Важлива роль в реалізації цілей національної безпеки в інформаційній сфері належить громадському сектору. Успішна взаємодія між ним та

державою громадські ради при державних структурах. Особливо яскравим прикладом цьому є діяльність Міністерства інформаційної політики.

2. Реалії гібридної війни та російської агресії, в яких знаходиться Україна значною мірою обумовлюють цілісне вивчення ролі недержавних інституцій в процесах забезпечення інформаційної безпеки країни. Вони поряд із виконавчими та безпековими структурами беруть активну участь у протидії ризикам, що породжені новітнім типом воєнно-інформаційної агресії. Аналізуючи процес участі громадськості показує, що держава гостро потребує допомоги з боку суспільства в забезпеченні інформаційної безпеки.

3. Стрімкий розвиток технологій, політична та економічна ситуація, ситуація з пандемією, військова агресія та інші виклики сучасності мають величезний тиск на державу в інформаційному секторі. Сама справлятися з ними вона не в змозі. Отже треба скористатися позитивним досвідом інших країн активного залучення, а іноді й перекладання деяких функцій держави на громадськість.

Враховуючи проведені дослідження, а також аналіз наукових доробок вітчизняних та закордонних вчених, можна з впевненістю говорити про те, країна передуває на тому етапі свого демократичного розвитку, коли без активного залучення громадянського суспільства до процесів, що відбуваються, просто неможливо обійтися. Ефективно використовуючи механізми впливу громадянського суспільства на формування національного інформаційного простору, країна згодом може перейти до формування повноцінного інформаційного суспільства.

Громадське суспільство спільно з державою має будувати інформаційну політику, яка буде ґрунтуватися виключно на захисті свободи вираження поглядів та свободи інформації. Найшвидше правова культура громадян отримує свій розвиток саме через неурядові засоби масової інформації. Проте на теперешній час відсутня чітка концепція, за якою цей розвиток стає можливим. Само тому такий розвиток відбувається нерівномірно, а навпаки більш стихійно, поштовхом якому часто бувають кризові ситуації, або навіть

війскові дії чи пандемія. Така позиція неприпустима, оскільки країні, в контексті розвитку державності та підвищення рівня самосвідомості громадянина, а також формування нормальної правової психології, варто використовувати усі доступні механізми та засоби, а особливо – саму громадськість.

Також важливим є балансований розвиток інформаційних правовідносин у контексті громадянського суспільства. В цьому контексті актуальним є вирішення деяких завдань, а саме:

- реформування системи інформаційного законодавства, зокрема прийняття Інформаційного кодексу;
- переорієнтація урядової політики держави на сферу інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій;
- забезпечення ефективного розвитку та функціонування недержавних організацій, громадських рухів та платформ;
- децентралізація інформаційного простору держави;
- посилення заходів охорони та захисту інформаційних прав;
- законодавчий перегляд та оновлення переліку інформаційних правопорушень, встановлення належної відповідальності за їх порушення;
- створення законодавчих програм ефективного розвитку інформаційної складової суспільних відносин;
- забезпечення ініціативи органів місцевого самоврядування у регламентації інформаційних правовідносин та співпраці з інститутами громадянського суспільства на місцевому рівні.

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретико-правовий аналіз правових основ інформаційного суспільства, на основі якого визначено основні механізми впливу громадянського суспільства на формування та розвиток українського інформаційного ростору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вершинин М.С. Политические коммуникации в информационном обществе. СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2001. 253 с.
2. Митко А. Україна й інформаційна демократія: новий вимір політики. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Київ, 2014. Вип.12. 102 с.
3. Головка І.В. Особливості становлення інформаційного суспільства в умовах процесу демократизації. *Сучасне суспільство*. 2016. Вип. 2(12). С. 65-73.
4. Поппер КК. Открытое общество и его враги, М., 1992. 448 с.
5. Гетьман Є.А. Сучасні теоретико-правові концепції громадянського суспільства. *Теорія й історія держави і права*. 2011. №3 (16)
6. Хангингтоє С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. 368 с.
7. Галушко К.Ю. Інформаційне суспільство/Енциклопедія історії України: у 10 т./ редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2005. Т.3. Е – Й. С.525.
8. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
9. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
10. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
11. Лопатін В.А. Сфера інформаційних відносин: правове регулювання, проблемні питання. *Юридична наука і практика*. 2011. №2. С.35-41.

12. Даніл'ян О.В. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): монографія. Харків. 2008. 184 с.

13. Ніколаєв В.О. Організаційно-правове забезпечення інформаційної діяльності органів державної влади. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Державне управління. 2015. №252. С.101-106

14. Бельська Т. Комунікаційна взаємодія влади та громадськості в інформаційному суспільстві. Публічне управління: теорія та практика. 2012. №39(11).С.163-169.

15. Романюк І.М. Громадянське суспільство як простір для функціонування інформаційних правовідносин. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/> (дата звернення 30.08.2021).

16. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства. К. 2007. 304 с.

17. Іванова Н. Інформаційні структури громадянського суспільства в процесі розбудови правової держави. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2016_43_5 (дата звернення: 02.08.2021)

18. Волкова О.М. Новий погляд на громадянське суспільство: реалії і перспективи. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle> (дата звернення 01.08.2021)

19. Головка а. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері. URL: <http://old2.niss.gov.ua/public/File/>(дата звернення 18.09.2021)

20. Сіцінська М. В. Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/>(дата звернення 18.09.2021)

21. Опалько Ю.В. Використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії

(аналітична записка). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1565/> (дата звернення 18.09.2021)

22. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 18.09.2021)

23. Закон України «Про інформацію». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 13.05.2021)

24. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр> (дата звернення 21.07.2021)

25. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 18.09.2021)

26. Указ президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення 15.09.2021)

27. Указ президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України URL: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836> (дата звернення 18.10.2021)

28. Указ президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> (дата звернення 07.07.2021)

29. Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення 20.09.2021)

30. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України. URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/polozhennja_G_R.pdf (дата звернення 17.07.2021)
31. Міністерство інформаційної політики ініціює створення Інформаційних військ. URL: <http://mip.gov.ua/news/115.html> (дата звернення 17.07.2021)
32. МІП підписало меморандум про співпрацю з громадськими організаціями «Інститут інформаційної безпеки» (Україна) та «Разом» (США) URL: <http://mip.gov.ua/news/340.html> (дата звернення 17.07.2021)
33. Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і перспективи. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal_pos.php?(дата звернення 18.09.2021)
34. Global Go to Think Tank Index Report 2017 URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks (дата звернення 18.09.2021)
35. Центр Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua> (дата звернення 01.10.2021)
36. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій (2014 р.) URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/> (дата звернення 18.07.2021)
37. Перспективи українсько-російських відносин (2015 р.). URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD157-158_2015_ukr.pdf (дата звернення 01.10.2021)
38. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи (2016 р.). URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf (дата звернення 01.10.2021)
39. Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. URL: <http://old.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2001&cat=72> (дата звернення 01.10.2021)
40. Про інститут масової інформації URL: <http://imi.org.ua/stat/about/> (дата звернення 18.09.2021)

41. Теория международных отношений: Хрестоматия. П.А. Цыганкова. М. 2002. 400 с.
42. Победаш Д. И. Реализм или конструктивизм: стратегический выбор Британии в начале «холодной войны» URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/4753/2/im-21-6-2008.pdf> (дата звернення 01.10.2021)
43. Угрин Л. Я. Ідентичність і безпека: проблеми співвідношення в контексті соціального конструктивізму. «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. 2016.– №111. С. 329-333
44. Терещенко А. Критическое направление в исследованиях безопасности. URL: <http://www.strana-oz.ru/2013/2/kriticheskoe-napravlenie-vissledovaniyah-bezopasnosti> (дата звернення 10.09.2021)
45. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки України. «Україна в процесах глобального інформаційного обміну» (м. Львів, 26-27 травня 2016р.). Львів: Національний університет «Львівська політехніка». 2016. С. 103-105
46. Біденко Ю. М. Громадянське суспільство: проблеми визначення та періодизації розвитку в українському контексті. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. 2011. № 984. вип. 19. С. 127-133
47. Единбургський погляд на історію демократії від давніх часів до майбутніх можливостей. За ред. Б. Айзехена, С. Стоквелла. Харків. 2017. 639 с.
48. ENISA Report: Incentives & Challenges for Information Security URL: <https://www.enisa.europa.eu/news/enisa-news/incentives-challenges/146/> (дата звернення 18.09.2021)
49. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf. (дата звернення 18.09.2021)

50. О нас. Информационное сопротивление URL: <http://sprotyv.info/ru/o-nas> (дата звернення 18.09.2021)
51. «Гібридна війна. Новітні інструменти агресії або традиційна імперська політика?». URL: <https://glavcom.ua/publications/gibridna-viyna-novitni-instrumenti-agresiji-chi-stari-imperski-priyomi-364689.html> (дата звернення 25.09.2021)
52. «Фальсифікація історії як ефективна інформаційна технологія». URL: <https://glavcom.ua/digest/falsifikaciya-istoriji-yak-efektivna-informaciyna-tehnologiya-360545>. (дата звернення 01.10.2021)
53. Інформанапалм. URL:<https://informnapalm.org/ua/> (дата звернення 05.05.2021)
54. Опалько Ю. В. Участь громадських об'єднань у протидії інформаційній агресії РФ (аналітична записка URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AZ-Protid-ya--nformagres---66e3.pdf> (дата звернення 18.09.2021)
55. Stopfake. URL: <https://www.stopfake.org/uk/golovna/> (дата звернення 18.09.2021)
56. Мироторець. URL: <https://myrotvorets.center/> (дата звернення 18.09.2021)
57. ORDILO. URL: <https://ordilo.org/> (дата звернення 01.10.2021)
58. Русины Карпатской Руси: проблемные вопросы истории и современность: Сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции «Геноцид и культурный этноцид русинов Карпатской Руси (конец XIX – начало XXI вв.)». Центр украинистики Южного федерального университета. Ростов-на-Дону. 2010. 300 с.
59. A stratégia a nemzeti politika Magyarországon URL: <http://www.mfa.gov.hu>(дата звернення 01.10.2021)
60. ГО «Карпатська Січ» звинувачує депутатів Закарпатської облради у відвертому URL: <http://zik.ua/news/2016/04/06/>(дата звернення 27.07.2021)

61. Влияние неправительственных учреждений в постсоциалистических странах. URL: <https://sites.google.com/view/internet-journalgsr/> (дата звернення 08.08.2021)

62. Закарпатський регіональний вимір безпеки України обговорювали в Ужгороді. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/175188-Zakarpatskyi-rehionalnyi-vymir-bezpekyUkrainy-obhovoriuvaly-v-Uzhhorodi> (дата звернення 08.08.2021)

63. «Чай з Послом»: в Ужгороді започаткували новий формат елітарного спілкування. URL: <http://zaholovok.com.ua/%C2%ABchai-z-poslom%C2%BB-v-uzhgorodizapochatkuvali-novii-format-elitarnogo-spilkuvannya> (дата звернення 18.09.2021)

64. Чай з Послом Словаччини – в Ужгороді тривають неформальні зустрічі експертів з дипломатами. URL: <http://zaholovok.com.ua/chai-z-poslom-slovachchini-%E2%80%93-vuzhgorodi-trivayut-neformalni-zustrichi-ekspertiv-z-diplomatami> (дата звернення 18.09.2021)

65. За чашкою чаю з Держсекретарем Словаччини: в Ужгороді тривають експертні зустрічі URL: <http://zaholovok.com.ua/za-chashkoyu-chayu-z-derzhsekretarem-slovachchini-vuzhgorodi-trivayut-ekspertni-zustrichi> (дата звернення 18.09.2021)

66. Закарпатські експерти зустрілися «за чашкою чаю» зі словацьким Віцепрем'єром Мірославом Лайчаком. URL: <http://zaholovok.com.ua/zakarpatski-eksperti-zustrilisya-za-chashkoyu-chayu-zi-slovatskim-vitspremyerom-miroslavom-lajchakom> (дата звернення 18.09.2021)

67. Посол Словаччини випив чаю з експертами Закарпаття. URL: <http://ua.korzonews.info/посолсловаччини-випив-чаю-з-експертами/> (дата звернення 01.10.2021)

68. «Чай з Євродепутатом» в ужгородському «Олд Континенті». URL: <http://ua.korzonews.info/чай-з-євродепутатом-в-ужгородському-олдконтиненті/> (дата звернення 11.10.2021)

69. Головка А. А. Сучасні реалії взаємодії між державою та громадянським суспільством в Україні. Актуальные научные исследования в современном мире. 2016. С. 84-87

70. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання як суб'єкт політики національної безпеки: постановка проблеми. Стратегічні пріоритети. 2009. №1(10). С. 43-50

71. Проект Закону про засади інформаційної безпеки України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123 (дата звернення 18.09.2021)

72. Приймак Ю. Ю. Національні інформаційні ресурси – джерело державних інформаційних продуктів та послуг. Державне управління: теорія та практика. 2009. № 2.

73. Світлична В. Ю. Інформаційна безпека: сутність та порядок реалізації. Молодий вчений. 2014. №11. С. 97-100

74. Пріоритети діяльності Держкомтелерадіо URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=68691 (дата звернення 17.07.2021)

75. Дудко О. С. Взаємозв'язок розвитку системи ЗМІ та системи ЗМК у соціальних комунікаціях. Світ соціальних комунікацій : наук. журн. Т. 3. К. 2011. С. 9-12.

76. Держава і громадянське суспільство. URL: http://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/1333-19-22-derzhava-gromadyanske-susplstvo.html (дата звернення 11.11.2021)

77. Розвиток інформаційного і громадянського суспільства в розбудові юридичної науки (продовження). URL: <https://yurincom.com/> (дата звернення 10.11.2021)

78. Інформаційнесуспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files> (дата звернення 11.11.2021)